

SOSYAL SORUMLULUK: KAMU VE VAKIF ÜNİVERSİTELERİ ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL SORUMLULUĞA İLİŞKİN BİLGİ DÜZEYLERİ VE ALGILARININ ÖLÇÜLMESİ

Huriye Toker*, Merba Tat**

ÖZET

Bu çalışma kapsamında, Türk Yükseköğretimi'ndeki öğrencilerin sosyal sorumluluk ve kurumsal sosyal sorumluluk kavramlarına ilişkin bilgi düzeyleri ve algıları ile sosyal sorumluluk derslerinin kavramsal bilgi ve bilinç düzeylerine etkisi ele alınmaktadır. Araştırmada betimsel analiz metodları kullanılmıştır. İzmir'de bulunan iki kamu, iki devlet üniversitesinden toplam 238 öğrenci üzerinde gerçekleştirilen frekans analizi ve spearman testleri aracılığıyla analiz gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın teorik kısmında CSR konusu kavramsal ve tarihsel boyutlarıyla ele alınarak bu konuda Türkiye'de gerçekleştirilen çalışmalarla ilintilendirilmiştir. Çalışma kapsamında CSR, yükseköğretimde CSR eğitimi ve uygulamaları çerçevesinde ele alınmaktadır. Analiz sonuçları, Türkiye'de yükseköğretimde verilen kurumsal sosyal sorumluluk derslerinin CSR konusunda bilgi ve ilgi düzeyini yüksek oranda artırdığı sonucunu ortaya koymaktadır.

Anahtar sözcükler: sosyal sorumluluk, kurumsal sosyal sorumluluk, yükseköğretimde kurumsal sosyal sorumluluk, sosyal sorumluluk dersleri, öğrencilerin sosyal sorumluluk bilgi ve algısı

SOCIAL RESPONSIBILITY: MEASUREMENT OF THE PUBLIC AND FOUNDATION UNIVERSITY STUDENTS' PERCEPTIONS AND KNOWLEDGE LEVELS OF SOCIAL RESPONSIBILITY

ABSTRACT

The existing study deals with perception and knowledge level of social responsibility, corporate social responsibility (CSR) issues and the effect of corporate social responsibility courses on their knowledge and conscience level about CSR among the students in Turkish higher education. The study has been carried out by means of descriptive scanning method. Frequency, percentage and spearman tests have been conducted to 238 students from two public and two foundation universities in İzmir. The theoretical part of the study deals with conceptual and historical level of CSR and related with the existing Turkish studies in the field. The article mostly handles the CSR with the framework of CSR education and practices in higher education. The analysis of the study reveals the fact that CSR courses has a great effect on CSR knowledge and perception of the students in Turkish higher education.

Key words: social responsibility, corporate social responsibility, corporate social responsibility in higher education, service learning courses, students' perception and knowledge about social responsibility

GİRİŞ

Günümüzün rekabet ve teknolojiye dayalı koşulları, işletmeleri bir yanda küresel düzenin gereklerine uyma zorunluluğuyla karşı karşıya bırakırken, diğer yanda toplum kar eden ve yaşam döngüsünün sürekliliğini sağlayan kuruluşlardan, sosyal alanda daha duyarlı olmalarını ve sosyal fayda yaratmalarını beklemektedir.

Yalnız ekonomik gelişmenin dinamosu değil, aynı zamanda sosyal alanın önemli bir aktörü olan işletmeler, toplumun sürdürülebilir kalkınması ile sosyal eşitsizliklerin azaltılmasına da katkı koymak durumundadır. Bireysel sorumluluk davranışının izdüşümü olarak, kuruluşların topluma hizmet çalışmalarını tanımlayan kurumsal sosyal sorumluluk anlayışı kar amacı güden işletmelerin, kamu sektörünün, sivil toplum kuruluşlarının (STK), medyanın ve

* Yrd. Doç. Dr.. Yaşar Üniversitesi İletişim Fakültesi

** Öğr. Gör. Dr.. Yaşar Üniversitesi Meslek Yüksekokulu

eğitim kurumlarının gündeminde olan bir konudur.

Sosyal sorumlu olma bireysel sorumluluktan geçmekte, bireysel sorumluluk bilincinin oluşumunda ise önce aile, daha sonra eğitim kurumları rol oynamaktadır. Bir yandan bilim üreten, bir yandan da bu üretim için gerekli girdileri tüketen birer küçük köy olan üniversitelerin, paydaşları ve topluma karşı sorumlulukları akademik ve sosyal düzlemde tartışılırken (Alshuwaikhat ve Abubakar 2008), yükselen toplumsal talepler karşısında üniversiteler geleneksel görevleri olan eğitim ve araştırmanın yanına sosyal sorumluluklarını da eklemiştir. Bu beklentilere koşut olarak hareket eden üniversiteler; ihtiyaç duyulan alanlarda hizmet vermek üzere STK'lar ve yerel yönetimlerle işbirliği yapmakta, ortak projeler üretmekte, kurdukları merkezlerle halkın ve STK'ların araştırılmasını istediği akademik alanlarda çalışmalar yapmakta ve öğrencilerini yakın çevrelerinin sorunlarına duyarlı kılacak sosyal sorumluluk, diğer deyişle topluma hizmet uygulamaları dersini eğitim programlarına dahil etmektedir.

Sosyal sorumluluk dersleriyle üniversitelerin, öğrencilerini yaşamsal anlam arayışına yönelik olarak eğitmeyi, toplumsal sorunlara seyirci olmak yerine çözüm üretebilen bireyler yetiştirmeyi hedeflediği söylenebilmektedir. Devlet ve vakıf üniversitelerinin eğitim programlarına dahil ettiği sosyal sorumluluk dersleri aracılığıyla, ihtiyacı olanlara yardım etme konusunda bireysel sorumluluklarının bilincine varan öğrenciler, geleceğin yetişkin bireyleri olarak demokrasi için kaçınılmaz olan sivil toplumun yaratılmasına öncülük edebilecektir.

Bu çalışmada öncelikle sosyal sorumluluk ve kurumsal sosyal sorumluluk, kavramsal ve kuramsal çerçevede ele alınmış, tarihsel gelişim çizgisinin değerlendirilmesinin ardından dünyada ve Türk Yükseköğretimi'nde sosyal sorumluluk uygulamaları, eğitim müfredatlarında bulunan sosyal sorumluluk dersleri kapsamında konu edilmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise, İzmir ilindeki devlet ve vakıf üniversiteleri öğrencilerinin sosyal sorumluluk konusundaki bilgi düzeyleri ve algıları karşılaştırmalı bir analizle ortaya koyulmuştur.

1. KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK KAVRAMI VE KAPSAMI

İhtiyaçların sonsuz kaynakların ise kıt olduğu, ekonomi bilimi öğrencilerinin derslerde öğrendiği ilk cümlelerdendir. Abraham Maslow'a göre insanın en önemli birincil ihtiyacı fiziksel ihtiyaçlar olarak ifade edilen yeme-içme gibi ihtiyaçlarla tanımlansa da, sosyal ihtiyaçlar da fiziksel ihtiyaçlar kadar önem kazanmıştır. Bu bağlamda dünyanın sınırlı kaynaklarını en verimli şekilde kullanarak yeni kaynaklar üretebilen ve ürettiği bu kaynakların neden olduğu her sonuç ve değişimden gerek ekonomik gerekse sosyal boyutlarda kendini sorumlu tutabilen insan tipine olan ihtiyaç gittikçe artmaktadır.

Topluma karşı yüklenilen ve gerektiğinde hesap verme duygusu olarak değerlendirilen (Özüpek 2004: 17) sosyal sorumluluk kavramı, bulunduğumuz yüzyılda *Kurumsal Sosyal Sorumluluk (KSS) - Corporate Social Responsibility (CSR)* - kavramına evrilerek küreselleşmenin gücü karşısında işletme ve toplum dengesini yeniden kurabilmenin çıkış noktalarından birini temsil etmektedir. Rajendra ve arkadaşları (2003: 62) işletme başarısında sadece kalite, hizmet, fiyat, fayda gibi geleneksel faktörlerin değil, aynı zamanda işletme uygulamaları, çalışan davranışı, toplumsal sorumluluk, çevre gibi diğer değişkenlerin de etkili olduğunu vurgulamaktadır. Diğer bazı yazarlar da kurumsal sosyal sorumluluğun günümüz iş uygulamalarında adeta başat bir kavram haline geldiğini (Kerr ve ark. 2008: 155, Sweeney ve Coughlan 2008: 113) belirtmektedir. Kurumsal sosyal sorumluluk halkın artan ilgisiyle birlikte, bir araştırma konusu olarak akademi ve yönetim dünyası tarafından giderek daha fazla ilgi gören, başta kurumsal uygulamaları ve eğitim alanındaki uygulamaları olmak üzere her yönüyle incelenen bir çalışma alanıdır (Podnar 2008: 75, Nielsen ve Thomsen 2007: 33).

Onbirinci yüzyılda ilk üniversitenin kuruluşundan bu yana üniversitelerin içinde buldukları toplumdaki rolleri sosyal, tarihi, çevresel, kültürel ve politik şartlara bağlı olarak değişim göstermiştir. Ekonomik alanda küresel rekabetin yaşandığı, sosyal değişimin ise postmodernizm gibi kavramlarla tanımlandığı

içinde bulunduğumuz yüzyılda üniversitelerin eğitim-öğretim ve araştırma işlevlerinin ötesinde görevler üstlenmesi; yerel, bölgesel ve küresel sorunlar karşısında aktif rol alması beklenmektedir. Bu beklentiler karşısında üniversiteler yeni ve yaratıcı akademik programlar oluşturma, eğitimin içeriğini ve kalitesini oluşturulan yeni ders içerikleri ile yükseltme, yeni metodolojik uygulamalar geliştirme ve öğrencileri gerçek yaşam deneyimlerine hazırlama yönünde çalışmaktadır (Bourner ve Flowers 1997).

Sosyal sorumluluk kavramı etimolojik olarak incelendiğinde sorumluluk, “kişinin kendi davranışlarının veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi” (<http://www.tdk.gov.tr>, 27.01.2013) anlamına gelmektedir. Buna göre sosyal sorumluluk kavramı; başkalarının meşru çıkar ve haklarının korunması adına herkesi bağlayan bireysel sorumluluk (Koontz ve O'Donnell 1976: 93) olarak tanımlanabilmektedir. Bu paralelde, bireysel davranışların toplumsal sonuçları gözeterek düzenlenmesi olarak ifade edilebilen sosyal sorumluluk olgusunun hedefinin toplumsal fayda sağlamak, toplumda bir fark yaratmak olduğu söylenebilmektedir.

Sosyal sorumluluk yaklaşımı kurumsal sosyal sorumluluk kavramı ile yeni bir boyut kazanmış, yalnızca özel sektör kuruluşlarını değil, kamu kurumlarını, yerel yönetimleri ve eğitim kurumlarını bu yönde çalışmalar yapmaya teşvik eden güncel bir uygulama alanı olmuştur. Kurumsal sosyal sorumluluk hayırseverlikten veya sosyal sorumluluk kavramından ayrı bir noktada değerlendirilmekte, ekonomik ve sosyal geri dönüş sağlayan bir yönetim faaliyeti olarak görülmektedir. Kavram günümüzde küresel anlamda işletmelerin, kurumların gündemlerindeki temel konulardan birini oluşturmaktadır (Travis 2007: 69, Martin ve Hetrick 2006: 296-313, Asaf 2004: 28). Bu bağlamda kavramın kuramsal çerçevesi de gelişmekte ve çeşitlenmektedir.

2. KAVRAMIN KURAMSAL ÇERÇEVESİ

Kurumsal sosyal sorumluluk konusunda pek çok farklı görüş ve teori ortaya atılmışsa da kavram işletmelerin ürün ve hizmet sağlarken toplumsal faydayı göz önünde bulundurması

gerekliliği ile açıklanmaktadır. Buna göre, aldıkları kararların sosyal sonuçları olan kurumların rolleri arasında; topluma, yasalara uygun, faydalı ürün ve hizmetler sağlamanın bulunduğu vurgulanmaktadır (Cadbury 2006: 5). İşletme veya kurumların ekonomik beklentilerin yanısıra parçası oldukları toplumun sosyal beklentilerine de cevap vermesi gerektiği vurgusu, kurumsal sosyal sorumluluk kavramının çıkış noktasıdır. Uluslararası organizasyonlar da benzer şekilde kurumsal sosyal sorumluluğu ‘geniş bir şemsiye ifade’ olarak tanımlamaktadır. Dünya Sürdürülebilir Kalkınma İş Konseyi’nin -World Business Council for Sustainable Development (WBCSD)- 2008 yılında ortaya attığı tanım ile kurumsal sosyal sorumluluk, işletmelerin etik davranarak ekonomik gelişime katkı koyarken aynı zamanda çalışanların, ailelerinin ve yerel toplumun yaşam kalitesini sürekli artırması taahhüdüdür (World Business Council for Sustainable Development, 2008). Benzer şekilde Avrupa Birliği, 2001 yılında kabul ettiği Green Paper’da -Yeşil Kitap- kurumsal sosyal sorumluluğu, şirketlerin işletme operasyonlarına paydaşlarla da etkileşim içinde ve gönüllülük temelinde sosyal kaygıları ve çevreye ilişkin kaygıları da kattığı bir kavram olarak tanımlamaktadır (Commission Green Paper, 2001).

Son yıllarda kurumsal sosyal sorumluluk konusuna artan ilginin bir diğer nedeni de, kurumsal karar vericilerin aldıkları kararlarda kurumun çıkarlarının yanısıra tüm toplumun refahının gözetilmesi gerektiğine vurgu yapmasıdır (Davis 1960). Matten ve Moon (2005) da kurumsal sosyal sorumluluğu kurum politikaları ve gönüllü girişimlerde toplumun çıkarlarının gözetilmesi olarak tanımlamaktadır. Bazı yazarlar da gönüllülük temelinde vurgu yaparak kurumsal sosyal sorumluluğu toplumun şirketten beklediği kurumsal davranışların yerine getirilmesini ifade eden bir şirket sorumluluğu (Falck ve Hebllich 2007: 247) olarak görür. Genel olarak kurumsal sosyal sorumluluk, işletmenin içinde bulunduğu toplumdaki ekonomik, yasal, etik ve isteğe bağlı beklentilerin (Carroll 1979: 497) sürdürülebilirlik, sürdürülebilir gelişme, kurumsal vatandaşlık gibi kavramlarla yeniden tanımlanması (Stremikienė ve ark. 2009: 814) olarak ifade edilebilir. Böylece temelde kurum ve çevresi arasındaki ilişkileri düzenleyici bir kavram olan (Nielsen ve

Thomsen 2007: 29) kurumsal sorumluluk; yasalara uygun hareket etmek dışında, gönüllü sosyal kampanyalar düzenlemek gibi pek çok farklı çalışmayı da içinde barındıran geniş bir kavramsal tanımlamadır.

Kısaca küreselleşme ile birlikte işletmelerin ekonomik ve politik güçlerini dengeleyici bir unsur olarak kurumsal sosyal sorumluluk konusu gittikçe önem kazanmakta, kurumların işletme amaçları ve toplum refahı arasındaki dengeyi korumak için gösterdikleri çabaları tanımlamaktadır. Kurumsal sosyal sorumluluk konuları günümüzde işletme çalışmalarının tüm yönlerine uygulanabilmekte, dünyanın her yanında giderek artan sayıda işletme vizyon ve misyon açıklamalarında sosyal sorumluluklarını da vurgulamakta, gerçekleştirdikleri projeler aracılığıyla toplumun bu yöndeki taleplerine yanıt vermektedir.

Akademik yazında sosyal sorumluluk kavramına ilişkin çalışmalar incelendiğinde, özellikle ABD’de üzerinde sıklıkla çalışılmış bir alan olduğu görülebilmektedir (Carroll 1999: 268). Sanayi Devrimi ile başlayan, 1920’lerde kavramsallaşan tartışmalar (Barnard 1968) söz konusuysa da, konuya ilişkin bilimsel eşğin Howard R. Bowen’in 1953 tarihli “Social Responsibilities of the Businessman” çalışması ile aşıldığı ileri sürülebilmektedir. Günümüzde işletmelerin bir yönetim faaliyeti olarak ele alınan sosyal sorumluluk olgusu, Bowen’in, Archie B. Carroll tarafından kurumsal sosyal sorumluluğun babası olarak adlandırılmasına vesile olan bu çalışmasıyla kavramsallaştırılarak literatüre girmiştir. Çalışmada Bowen, birkaç yüz şirketin güç ve karar mekanizmasının merkezinde olduğunu ve bu şirketlerin yaptıklarının birçok açıdan tüm vatandaşları etkilediğini savunmaktadır. Bowen’in kitabının ardından işletmelerin sosyal sorumluluğu kavramından, kurumsal sosyal sorumluluk kavramına bir terminoloji değişimi yaşanmıştır. Keith Davis ve Robert L. Blomstrom (1975) ise işletmelerin sosyal açıdan sorumluluk içeren kararlarının uzun süreçte işletmelere sosyal bağlamda geri dönüşünün olacağını ileri sürmektedir. 1980’lere gelindiğinde kavrama pek çok yeni teori ve modelin eklenmesiyle kurumsal sosyal sorumluluk yeniden biçimlendirilmiştir (Carroll 1999: 284). 1990’larda ise alana çok az yeni özgün katkı konmuş, 1991 yılında

Carroll modern kurumsal sosyal sorumluluk tanımının temelini oluşturan; bir kuruluşun ekonomik, etik, yasal ve hayırseverlik sorumluluklarını tanımlayan dört boyutlu tanımı ortaya koymuş ve gönüllülüğü ifade eden hayırseverliğin kurumsal vatandaşlığın başlangıcı olduğunu savunmuştur.

Kurumsal sosyal sorumluluk yazınında kavrama olumlu yaklaşımların yanında eleştirel bakış açılarının da olduğunu söylemek mümkündür. Kavrama teorik açıklamaları ile etkin karşı çıkışın temsilcisi olan Nobel Ödüllü iktisatçı Milton Friedman’ın savına göre, işletmelerin sosyal sorumluluğu analitik boşlukta olan bir konudur ve kesinlik içermemektedir. Friedman, işletmelerin yapay bir kişilik olarak suni sorumluluğundan söz edebileceğini, yalnız insanların herhangi bir sorumluluğu olabileceğini vurguladığı makalesinde şirket yöneticilerinin ancak şirket sahiplerine ve çalışanlarına karşı sorumluluğu olduğunu söylemektedir. Bu sorumluluk, yasalar ile etik geleneklere dikkat edilerek toplumun temel kurallarına uyulması ve en fazla karın elde edilmesiyle sınırlıdır (Friedman 1970). Günümüzde şirketlerin sadece yasal sorumluluklarını yerine getirmeleri yeterli görülmemektedir. İnsan ve çevre sağlığını gözetmeyen, çalışan haklarını hiçe sayan yönetimler itibar kaybetmektedir. Gelişen rekabet ortamı, çeşitlenen pazarlama araçları, bilinçlenen tüketiciler, STK’ların nitelik ve niceliğinin artması, çıkarılan çeşitli yasalar ve bilgi iletişim teknolojileri sayesinde toplumun pek çok gelişmeden haberdar olabilmesi karşısında işletmelerin zorlanması, onları bir takım farklılıklara yöneltmektedir. Kar eden ve sürekliliğini sağlayan bir işletmeden toplum artık sosyal faydalar beklemekte, var olanların da geliştirilmesini talep etmektedir.

Kurumsal sosyal sorumluluk alanı yeni terminoloji, kavram ve teorilerle zenginleşmeye devam etmektedir. Günümüzde kurumsal sürdürülebilirlik (van Marrewijk 2003) ve kurumsal vatandaşlık (Matten ve ark. 2003) kavramları alana ilişkin yazında kurumsal sosyal sorumluluk yerine kullanılabilen kavramlardır.

3. KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUĞUN TARİHSEL GELİŞİMİ

Kökeni hayırseverlik anlayışına dayanan kurumsal sosyal sorumluluğun, sanayileşme ve

ardından küreselleşmenin etkisinde hedef kitleleriyle ilişkileri daha hassas bir düzeyde tartışılmaya başlanan işletmelere verilen bir tepki olarak değerlendirilmesi mümkündür. Bugün kurumsal sosyal sorumluluk yalnız iş çevrelerinin değil, STK'ların ve hükümetlerin gündeminde bulunan bir konudur.

Sosyal konulara duyulan ilginin ticaretin tarihi kadar eski olduğu söylenebilmektedir. Antik Mezopotamya Kralı Hammurabi; inşaatçı, çiftçi ve hancıların yerel halka zarar vermesi durumunda çok ağır cezalara çarptırılmasına hükmetmiştir (Asongu 2007: 29). Kurumsal sosyal sorumluluk anlayışının doğuşuna zemin hazırlayan tarihsel dönüm noktalarından söz etmek mümkündür. Bunlardan biri, üretim süreçleri ile çalışma koşullarının farklı bir boyuta taşındığı sanayi devrimidir.

El işçiliğinin esas olduğu üretim yapısından büyük ölçekli üretime geçilen bu dönemde, Karl H. Marx'ın da eleştirilerinin hedefi olan insani olmayan çalışma koşulları oluşmuş, öncelikli hedefleri büyüme olan işletmelerde 14-16 saati bulan çalışma saatleri, çocuk işçi çalıştırma ve çalışma güvenliğinin olmaması normal karşılanmıştır (Cheney ve ark. 2007: 5, Çelik 2007: 61). Sanayi Devrimi sonrası dönemde birçok işadamı Sosyal Darwinizm - Social Darwinism- (1) felsefesini benimsemiş, doğal seleksiyon ilkelerinin işe ve sosyal politikaya uyarlanabileceğini savunmuştur. Bu nedenle, işletme faaliyetlerinin çalışanlar ve toplum üzerindeki etkileri dikkate alınmamıştır (Mullerat 2010: 73). 1870'lerde birleşmeye ve hızlı şekilde büyümeye başlayan şirketler, 1900'lerin başında enerji ve demiryolları alanlarında tekeller haline gelmiştir. Rekabetçi olmayan faaliyetleri ve anti-sosyal uygulamaları nedeniyle halk tarafından eleştirilen bu işletmeler mercek altına alınmaya başlanmıştır. Toplumsal düzlemde oluşan bu duyarlılığın sonucu olarak kurumsal sosyal sorumluluğun ilk olarak Amerikan iş liderleri tarafından, halkın büyük işletmelere karşı hareketine bir stratejik tepki olarak geliştirildiğini söylemek mümkündür. Büyük boyutta servetlere sahip John D. Rockefeller ve Andrew Carnegie gibi iş adamları varlıklarını halk yararına "hayırsever" faaliyetler için kullanmaya başlamıştır. Bu yöndeki faaliyetler sırasıyla İngiltere ve Avrupa'da da benimsenmiştir (Carroll ve Buchnoltz

2012: 32). Ekonomik küreselleşmenin hız kazandığı Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde ABD ve Avrupa'da tekelleşmenin önüne geçme, çocuk işçi çalıştırmayı düzenleme ve iş güvenliğini sağlama amaçlı kanunlar yürürlüğe girmiş, işletmeler endüstrileşmenin toplum üzerindeki olumsuz etkisi karşısında halkın yükselen öfkesini yatıştırmak için sanayi koruma -social welfare- programlarını uygulamaya koymuştur. Diğer bir kırılma noktası olan, 1929 yılında ABD'de başlayıp tüm dünyayı etkisi altına alan Büyük Buhran, büyük işletmelerin iflasına ve işsiz yığınları oluşmasına neden olmuş, halk bu krizin sorumlusu olarak yalnız kendi çıkarlarına odaklanmış büyük işletmeleri görmüştür (Cheney ve ark. 2007: 6, Aktan 2006: 62).

1930'larda Büyük Dönüşüm -The Great Transformation- ile serbest piyasa ekonomisi geçerliliğini yitirerek yerini tüm gelişmiş ülkelerde ekonomiye devletin müdahalesine bırakmıştır. Bu ekonomik dönüşüm kurumsal sosyal sorumluluğun işletmelerin gündemine girmesini sağlamış, büyük buhran zamanında işsiz kalan geniş halk kitlelerine iş olanakları sağlamak amacıyla devlet kurumları ve şirket vakıfları projeler üretmeye başlamıştır (Frederick 2006: 13-14, Jones 2004: 6). Daha iyi ücret, daha insancıl çalışma şartlarına kavuşan çalışanların, diğer sosyal hakları için pazarlık gücü elde ettiği sırada, İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte kurumsal sosyal sorumluluk uygulamaları azalmış, savaş sonrası döneme damgasını vuran özgür girişimcilik, kapitalizmi sosyal amaçlara hizmet edecek şekilde insancılaştırmayı hedeflemiştir. Devlet, sosyal sorumluluk anlayışıyla yurttaşlarına konut, sağlık, sosyal güvence, iş olanakları sağlamak için çalışmıştır (Çelik 2007: 62, Cheney ve ark. 2007: 5-6).

1960 ve 70'lerde ABD ve Avrupa'da sosyal aktivistler, büyük işletmelerin ve toplumdaki güç elitlerinin rolünü tartışmaya başlamış; ekonomik ve politik adaletin, varlık ve gücün yeniden bölüşümüyle sağlanabileceği, artan gücün artan sorumluluğu da beraberinde getirdiği savunulmuştur. İnsan hakları, çevrecilik ve feminizm hareketleri, ırkçılık ve kimyasal silah karşıtı protestolar, işyerinde eşitlik kampanyaları ile örneklendirilebilecek sosyal hareketlerin günümüzdeki modern anlamıyla kurumsal

sosyal sorumluluk ile ilişkilendirilmesi mümkündür (L'Etang ve Pieczka 1999, Mullerat 2010: 70-71). Çözüm talep edilen bu sorun alanlarına, işadamlarından ve hükümetlerden sürdürülebilir nitelikte katkı beklenmiş; bu beklentiye koşut olarak ABD'de çevre, adil çalışma koşulları, meslek güvenliği ve sağlığı, tüketici hakları ile ilgili komisyonlar kurulmuştur. Paydaş kavramının ortaya çıktığı bu dönemde, işletmeler belirli bir sosyo-kültürel sistemin parçası olarak değerlendirilmiş, sosyal sorumluluk anlayışıyla kar elde etme amacının bütünleştirilmesi yönünde girişimler olmuştur. İşletmelerin yasal paydaşları arasında çevre, çalışanlar ve tüketicilerin de olduğu görüşü ulusal kamu politikası olarak kabul edilmiştir.

80'lerin iş çevrelerinde bir işletmenin tüm paydaşlarının çıkarını gözetmesi gerektiği düşüncesi benimsenmiş, kurum içi ve dışındaki güç ilişkilerinin değiştiği bu dönemde işletmeler kendilerini stratejik olarak sosyal nedenlerle ilişkilendirmeyi bir farklılaşma taktiği olarak kullanmaya başlamıştır. 90'lardaki kurumsal sosyal sorumluluk uygulamaları, hayırseverlikle kurumsal sponsorluğun bir karışımı olan "stratejik hayırseverlik" düzleminde gerçekleşmiş, sosyal yardım programları yoğunluk kazanmıştır (Carroll 1991: 39, Wulfson 2001: 135-145, Segerlund 2010: 41). Bu dönemde "dot.com" patlamasıyla güçlenen teknolojik şirketler çeşitli ihtiyaç alanlarında bağış temelli hayırsever faaliyetlerde bulunmuştur (Tench ve Yeomans 2009: 101). 90'ların sonunda işletmelerin sosyal sorumlu uygulamalarını artırması için çevreci gruplar, insan hakları örgütleri, STK'lar ve uluslararası birliklerden talep artmış; Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Dünya Bankası, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü gibi oluşumlar kurumsal sosyal sorumluluk birimleri oluşturmuş, belirledikleri standart ve ilkelerle sosyal sorumluluk bilincinin yaygınlaşması için çalışmalarına başlamıştır (Bayraktaroğlu ve ark. 2009: 34).

Bugün etkinlikleri yaygınlaşan STK'lar faaliyetlerinde kullanmak üzere kaynak yaratma adına özel sektörle işbirliğinde bulunmakta, elde ettikleri bu kaynakların önemli bölümünü işletmelerin faaliyetlerini izleme amacıyla kullanmaktadır. Buna karşılık sorumluluklarını toplumsal ve küresel sorunları göz önünde bulunduracak şekilde genişleten işletmeler,

kurumsal stratejileri kapsamında kurum olarak ya da STK'lar ve hükümetlerle işbirliğinde kurumsal sosyal sorumluluk projeleri yürütmekte, gelirlerinin bir bölümünü kar amacı gütmeyen işletmelere bağışlamaktadır (Vogel 2006: 7).

4. TÜRKİYE'DE KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK

Bugün Türkiye'deki modern kurumsal sosyal sorumluluk uygulamalarının temelini, Türk-İslam devletleriyle diğer Türk devletlerine kadar dayanan ve kurumsal sosyal sorumluluk anlayışının özel bir kısmı olan "hayırsever faaliyetler" in oluşturduğunu söylemek mümkündür. Osmanlı İmparatorluğu'nda hayırseverlik anlayışının bir yansıması olan iki örgüt Ahilik Teşkilatı ve Vakıflardır. Ahi birliklerinin dinsel ve ekonomik amacının yanında sosyal yardımlaşma amacı da bulunmaktaydı. Toplumla hizmet amacı taşıyan vakıflar aracılığıyla ise halkın sağlık, eğitim, beslenme gibi alanlardaki ihtiyaçlarını karşılamak üzere imarethaneler, hastaneler, medreseler, hayratlar, muallimhaneler, hanlar ve kervansaraylar yaptırılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla sosyal sorumluluk ile ilgili rol vakıflardan devlete geçerek merkezleşmiştir. 70'lerde ABD'nin de etkisiyle günümüzdeki anlamıyla sosyal sorumluluk kurumsallaşırken, 80'lerden sonra holdingler sanat, kültür, eğitim gibi alanlarda sosyal sorumluluk faaliyetleri gerçekleştirmiştir (Alakavuklar ve ark. 2009: 112-115).

Türkiye'de sosyal sorumluluk uygulamalarının geleneksel etkiler ve 80'lerde yerel pazarlarda etkisi hissedilen küresel etkiler çerçevesinde şekillendiğini söylemek mümkündür. Ülkedeki kurumsal yönetim ortamının değerlendirildiği 2006 tarihli OECD raporunda şirketlerin önemli bölümünün ticari olmayan amaçlarının bulunduğundan söz edilmekte ve birçok aile işletmesinin de vakıfları aracılığıyla toplum yararına yürüttüğü hayır işlerini faaliyetlerinin bir parçası olarak değerlendirdiği vurgulanmaktadır (Buğra 2008, Çizakça 2000).

Türkiye'de kurumsal sosyal sorumluluk, Sermaye Piyasası Kurulu tarafından 2003 yılında hazırlanan ve 2005 yılında bugünkü durumuna getirilen "kurumsal yönetim ilkeleri" ile ilk kez Türk iş dünyasının yasal düzenlemeleri arasına

girmiştir. Halka açık şirketler, söz konusu ilkelere uyum durumlarını faaliyet raporlarına ekledikleri “kurumsal yönetim uyum raporu” ile açıklamak durumundadır (Ertuna ve Tükel 2009: 153). Ülkemizde kurumsal sosyal sorumluluk bilinci ve uygulamalarını geliştirmeye yönelik ulusal ve uluslararası alanda işbirliklerinde bulunan oluşumlar, ulusal uygulamaların takibini yapmakta ve kurumsal sosyal sorumluluk raporlamasında bulunmaktadır. Küresel ölçekte kurumsal sosyal sorumluluk bilincinin yayılmasına destek veren oluşumlar arasında bulunan Birleşmiş Milletler, BM İlerleme Programı -UN Development Programme- kapsamında 1999 yılında Davos Dünya Ekonomi Forumu’nda temelleri atılan Global Compact -Küresel Sözleşme- girişimini 2002 yılında ülkemizde de başlatmıştır. Bu girişimin bir parçası olmak isteyen uluslararası ölçekli işletmelerden insan ve çalışan hakları, çevre, anti-yozlaşma başlıklarıyla ayrıntılandırılabilen on ilkeyi benimsemeleri ve bu ilkelerden biri ya da daha fazlasını son bir yıl içinde nasıl uygulamaya aktardıklarını kanıtlamaları beklenmektedir. Ülkemizde 2009 yılı sonuna dek, 2/3’ü kurumsal işletmeler olmak üzere 160 örgüt bu sözleşmeye imza atmıştır (Orhaner ve Doğan 2010, Leisinger 2010: 408).

Ülkemizdeki kurumsal sosyal sorumluluk uygulamaları sektör bazlı değerlendirildiğinde, ulusal ve küresel ölçekli işletmelerin ürün-hizmetleri, temel yetkinlik alanları ve sektörleriyle paralel projeler gerçekleştirdikleri görülebilmektedir (Karabulut ve Demir, 2006). 2012 yılında sosyal sorumluluk uygulamaları gerçekleştirmiş kuruluşların sektörleri incelendiğinde finans, enerji, elektronik, lojistik, boya, mobil iletişim, gıda, tüketici ürünleri, küçük ev aletleri ve perakende sektöründe faaliyet gösteren kuruluşlar ile bazı kar amacı gütmeyen kulüp ve vakıfların; çevre, koruma, eğitim, sanat, geri dönüşüm, fiziksel engellilik, trafik, enerji verimliliği, internet okuryazarlığı ve spor alanlarında projeler yürüttüğü bulgulanmaktadır (www.kurumsalsosyal.com 20.01.2013). KSS projeleriyle öne çıkan kuruluşlar değerlendirildiğinde Capital Dergisi’nin gerçekleştirdiği “Türkiye’nin Sosyal Sorumluluk Liderleri 2012” araştırması; sırasıyla Sabancı Holding, Turkcell ve Koç Holding’in halk tarafından en başarılı görülen üç şirket olduğunu göstermektedir. Halk ve iş dünyasının gözünde Türki-

ye’deki şirketlerin sosyal sorumluluk performansının belirlendiği araştırmaya göre, halkın iş dünyasının kurumsal sosyal sorumluluk konusunda daha sorumlu davranması gerektiği yönündeki düşüncesi de bulguların sonuçları arasında yer almaktadır (Erdoğan 2012: <http://www.capital.com.tr>, 24.02.2013). Ülkemizde kurumsal sosyal sorumluluk alanında; paydaşlar nezdinde itibarı artırma öncelikli amaç olmak üzere özel sektör-kamu, özel sektör-STK, özel sektör-kamu-STK ortaklığında çeşitli projeler yürütülmekte, bazı şirketlerin çalışanları mesai saatleri içinde belirlenen bir zaman diliminde sivil toplum için çalışabilmektedir (Özgen 2006: 53, Kadıbeşegil 2006: 334).

5. YÜKSEKÖĞRETİMDE SOSYAL SORUMLULUK

Eğitim ve araştırma görevlerinin yanı sıra, parçası oldukları toplumla iç içe olma eğilimi de bulunan yüksek öğretim kurumları, toplumun bu eğilime paralel beklentileriyle karşı karşıyadır. Bilgi temelli toplumun oluşum sürecindeki rolü nedeniyle üniversitelerin sosyal sorumlulukları paydaşları nezdinde büyük önem arz etmektedir (Geryk 2011: 61). Üniversiteler, küresel ölçekli sorunları çözecek en yeni bilgiyi üreten ve bu bilgiyi topluma sunarak sosyal fayda yaratan, üretilen bilginin teorik düzeyde kalmaması için girişimlerde bulunan kurumlardır (Nejati ve ark. 2011: 444-445). Yükseköğretim politikaları ve sivil toplum üniversite ortaklığı konularındaki çalışmalarıyla tanınan İngiliz akademisyen David Watson (2007) üniversitelerin toplumla üç hiyerarşik düzeyde etkileşimde bulunduğunu söylemektedir. Bir sosyal kuruluş olmaları nedeniyle sivil rol düzeyinde, ahlaki rol düzeyinde, ulusal ve bölgesel bağlama göre şekillenen kültürel rol düzeyindeki etkileşimlerden ilki üniversitenin “ne” olduğunu belirlemektedir.

Üniversiteler ürettikleri bilimsel yayınlar ve projelerle, yetiştirdikleri meslek elemanları ve her şeyden önemlisi toplumu ilgilendiren konularda görüş bildirerek, uzmanlıklarını ortaya koyarak toplumun hizmetinde olan kurumlardır. Ancak, üniversitede araştırma ve öğretim yalnızca teknolojik olarak kullanılabilir bilginin üretimi ve aktarımı üzerine olmamalıdır.

Üniversite, öğrencilerini demokratik düzenin güvenilir yurttaşları olacak şekilde eğitime hedefini de içinde barındırmalıdır (Habermas 1992).

Faaliyet gösterdikleri bölgenin sosyal ve ekonomik açıdan gelişimine katkıda bulunacak bir eğitim modeli geliştirme sorumluluğu bulunan üniversiteler; ahlaki ilkelere göre davranan, eleştirel, mezun olduktan sonra da öğrenmeye devam edebilen, sorumlu bireyler ve yurttaşlar yetiştirmekle yükümlüdür (Evans 2009: 82, Weenen 2000: 21). Sorumlu birey yetiştirme yükümlülüğünün, üniversitelerin öğrencilerin karakter gelişimine yardımcı olma görevi kapsamında değerlendirilmesi mümkündür (Redd 2004). 70'li yıllarda gençler arasında yaygınlaşan bireyci ve maddeci anlayış, üniversitelerin öğrencilerde yurttaşlık bilinci geliştirmedeki rollerini ve yerel topluma karşı sorumluluklarını tekrar gözden geçirmelerine neden olmuştur. Bu paralelde üniversitelerin sosyal sorumluluk çalışmalarını desteklemeleri ve öğrencilerle birlikte bu çalışmalarda yer almaları konusunda ilk örnek 70'lerin başında Hollanda Amsterdam Üniversitesi'nde kurulan gönüllü girişim, bilim dükkanları - wetenschapswinkels- uygulamasıdır. Paydaşlarının ekonomik olarak toplumun daha az güçlü kesimlerinden oluştuğu bu model, AB komisyonu tarafından 2003 yılında en uygun maliyetli toplum için bilim yapma modeli olarak örnek gösterilmiştir. Öğrencilerin başlattığı bu girişim Hollanda ve Belçika'da bir toplumsal konunun akademik olarak araştırılmasını isteyen yerel halk ve STK'lara halen hizmet vermektedir (De Keizer 2004, <http://www.wetenschapswinkels.nl> 25.03.2013). Sosyal sorumluluk derslerinin üniversite müfredatında yer alması konusunda, ilk olarak Kuzey Amerika'da bir üniversite dersleri eğitim programına dahil etmiştir. Topluma hizmet -service learning- olarak nitelenen yeni eğitim yönteminin, öğrenimin kalitesini artırma potansiyeline sahip olduğunu fark eden, deneyimleyerek öğrenmeyi savunan eğitimciler ve eğitim kuruluşları, önceliklerini yeniden değerlendirmiş, toplumsal hizmetin nitelikli eğitimin ayrılmaz bir parçası olduğu düşüncesinden yola çıkarak öğrencilerini sınıf dışı aktif sivil katılımında bulunmaya ve toplumsal problemleri çözmeye yöneltmiştir (Rault 2008: 42-64, Kerins 2010: 27). Bugün küresel ölçekte dikkate değer sayı-

da üniversite ve kolej iş ahlakı, sosyal sorumluluk, sosyal sorumluluk projesi, topluma hizmet uygulamaları, toplumsal hizmet öğrenimi isimleri altında sosyal sorumluluk derslerini eğitim programlarına dahil etmektedir (Annette 2002: 87). Bazı ülkelerde üniversitelerin bu derslere müfredatlarında yer vermesi gönüllülük temelinde gerçekleşirken, bazı ülkelerde de üniversitelerin sosyal çalışmalarda bulunması, yerel halkla iç içe olması yasal bir zorunluluktur. Venezuela'da üniversitelerin toplumsal yaşama katkısı yasalarla düzenlenmekte, benzer şekilde İrlanda'da öğrencilerin yasal olarak toplumun kültürel ve sosyal yaşamını destekleyecek sosyal sorumluluk çalışması yapma zorunluluğu bulunmaktadır (Gonzalez Perez 2010: 164).

Üniversite eğitiminin öğrencinin karakter ve yurttaşlık bilinci gelişimine destek verdiği düşüncesinden hareketle; sosyal sorumluluk ile ilgili teorik kapsamlı ve uygulamalı dersler aracılığıyla öğrencilerin toplumun çeşitli kesimlerinden farklı ihtiyaçlara sahip insanlara yardım etmesinin ve ihtiyaç duyulan toplumsal alanlara katkıda bulunmasının kimlik oluşumları üzerinde etkili olacağını savlamak mümkündür. Eğitim aracılığıyla toplumsal rollerini öğrenen öğrenciden, bu bağlamda elde ettiği kazanımları gelecek yaşamında kullanması beklenmektedir. Bu paralelde, kimlik arayışı devam etmekte olan üniversite öğrencisi, toplumun ulusal ve evrensel değerleriyle bütünleşmesini sağlayacak eğitim olanaklarını elde etmesi durumunda sosyal olgunluğa erişebilecek, bu yolla kendi odaklı olmaktan uzaklaşarak gelecekte oynayacağı yetişkin rolüne hazırlanıp toplum için sorumluluk almaya hazır duruma gelebilecektir (Koç ve Palabıyık 2012: 325, Youniss ve Yates 1997: 3-4, Corrigan 2011: 13).

Topluma hizmet uygulamaları, diğer deyişle sosyal sorumluluk derslerinin eğitim programlarına dahil edilmesinin pedagojik gereğini David Kolb'un (2) (1984: 38) "Deneyimsel Öğrenme - Experiential Learning" modeli ve John Dewey'in (3) "İlerlemeci Eğitim - Progressive Education" akımına dayandırmak mümkündür. Kolb, öğrenmeyi bilginin deneyime dönüştürülmesiyle üretilen bir süreç olarak tanımlamaktadır. Geleneksel eğitim, öğrencilere bazı temel gerçeklikleri gelecekteki problemleri çözmek için öğretir; oysa gerçek yaşam

deneyimleri sağlanarak öğretilen bilgi, mantık yürütmeyi geliştirerek gelecekte karşılaşılabilecek problemleri çözme becerisini de artıracak ve kalıcılığı daha yüksek düzeyde olacaktır. Eğitim ile sivil katılım arasında doğrudan bir ilişkinin olduğunu savunan John Dewey (1916), deneyimin öğretici bir olanak olduğunu, deneyimleyerek öğrenmenin ise ancak gerçek yaşama dair toplumsal sorunların çözümüyle mümkün olabileceğini vurgulamaktadır.

Sosyal sorumluluk dersleriyle öğrencilere yerindeki sorunları çözme fırsatı verilerek gerçek öğrenme olanakları oluşturulmaktadır. Bu yeni öğrenme yöntemi de ancak, geleneksel öğretim yöntemlerinin daha dönüştürücü bir formata çekilmesiyle mümkündür. Dönüştürücü eğitim, öğrencinin anlam dünyasını değiştirmeyi hedefleyen deneyimler yoluyla olaylara farklı bakış açıları geliştirmeyi sağlayabilmektedir (De Jongh ve Prinsloo 2005: 118-119). Gerçek yaşamdan sorunların çözümünde diğerleriyle birlikte çalışıldığında, kazanılan bilginin kalıcı olacağı ve öğrenme ediminin etkinleşebileceği düşüncesi ışığında; sosyal sorumluluk projelerinin öğrencilerin gerçek yaşamdaki sorunların üstesinden gelme yeteneğini artıracakı söylenebilmektedir (Gonzalez Perez 2010:163). Bu doğrultuda yürütecekleri çalışmalarla toplumsal konum ve rollerinin farkına varan öğrenciler yaşadıkları toplumda belirli alanlara katkı sağlayarak değişime aracılık edebileceklerinin bilincine varmaktadır (Atakan ve Eker 2007: 63).

Toplumsal kabulün önemli bir uygulama alanı olan üniversitelerin eğitim programlarında yer alan sosyal sorumluluk derslerinin; aktif yurttaş yaratma, katılımcı demokrasiyi geliştirme ve topluma duyarlı gençler yetiştirmeyi hedeflediğini söylemek mümkündür. Konuyla ilgili uluslararası ve ulusal yazındaki araştırmalar sosyal sorumluluk derslerinin öğrencilerin iletişim yetenekleri, özgüven, farklı bakış açıları kazanma, kişisel gelişim, ahlaki gelişim, kendini tanıma becerisi, öz saygı, sabır, takım çalışması becerileri, liderlik becerileri, empati kurma, sorun çözme, davranış yönetimi, işbirliği becerileri, planlama ve organizasyon yeteneklerinin gelişmesinde etkili bir araç olduğunu ortaya koymaktadır (Chambers ve Lavery 2012: 135, Laing 2013: 180, Çetindamar ve Hopkins 2008: 408, Moely ve ark. 2002,

Phillips 2011, Eynler ve ark. 2011, Eynler ve Giles 1999, Kesten 2012, Ayvaci ve Akyıldız 2009, Erkan ve ark. 2012, Elma ve ark. 2010, Tuncel ve ark. 2011, Simons ve Cleary 2006, Özdemir ve Tokcan 2010, Dinçer ve ark. 2011, Uğurlu ve Kırıl 2012, Hotamışlı ve ark. 2010). Öğrenciler bir yandan toplumda ihtiyaç duyulan alanlardaki ihtiyaçları karşılarken öte yandan bireysel sosyal sorumluluk algılarını geliştirmekte, edilgen bir seyirci olmak yerine aktif rol üstlenerek başkalarına yardım etmektedir (Mesutoğlu 2009: <http://www.isteinsan.com.tr>, 20.01.2013, Laing 2013: 175, Brandell ve Hinck 1997, Kendrick 1996).

Sosyal sorumluluk eğitimi konusunda ülkemizdeki yüksek öğretim kurumları değerlendirildiğinde, 2006 yılında YÖK'ün üniversitelerin eğitim fakültelerine Topluma Hizmet Uygulamaları dersini koymasının ardından, ilk kez Sabancı Üniversitesi'nde olmak üzere, önde gelen üniversitemiz sürdürülebilir bir dünya için duyarlı toplum yaratma, öğrencilerin katılımcı demokrasiyi öğrenmesi ve uygulaması, toplumsal sorunların çözümünde aktif rol üstlenmesi amaçlarıyla dersi eğitim programlarına dahil etmiştir. Türk üniversitelerinde sosyal sorumluluk eğitiminin nasıl verildiğini belirlemek amacıyla otuz üniversite örneğinde yürütülen bir araştırma, birçok üniversitede sosyal sorumluluk departmanları olduğunu, sosyal sorumluluk derslerinin müfredatta zorunlu ve kredili kapsamda yer aldığını bulmuştur (Saran ve ark. 2011: 3739, Orhaner ve Doğan 2010).

6. ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmanın amacı; İzmir'deki devlet üniversiteleri ve vakıf üniversitelerinde eğitim gören öğrencilerin sosyal sorumluluk / topluma hizmet uygulamaları dersinin zorunlu ders kapsamında okutulması ile birlikte sosyal sorumluluk kavramı hakkındaki bilgi düzeylerini, kavrama bakış açılarını ve konuya ilişkin tutumlarını ortaya koymaktır.

6. 1. Araştırmanın Hipotezleri

Türk Yükseköğretimi'nde sosyal sorumluluk derslerinin zorunlu kılınarak müfredata dahil edilmesiyle birlikte bu konuda öğrenciler çeşitli toplumsal alanlarda sosyal sorumluluk uygu-

lamaları gerçekleştirmektedir. Bu ders ve uygulamalar aracılığıyla öğrencilerin sosyal sorumluluk bilincinde bir değişim gerçekleşip gerçekleşmediği araştırılmaya devam edilen bir konudur. Bu çalışma kapsamında da, kamu ve vakıf üniversitelerinde eğitim gören öğrencilerin sosyal sorumluluk konusunda kavramsal bilgi birikimi ve algı düzeyini, bir sosyal sorumluluk projesi tasarlayabilme gibi kazanımlarını ölçmek amacıyla aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir:

H1: Öğrenciler kurumsal sosyal sorumluluk kavramını tanımlayabilmektedir, tanımlamalarda ortaklaşılan ve farklılaşan anahtar kavramlar bulunmaktadır.

H2: Ankete katılan öğrenciler öğrenim gördükleri üniversitelerin müfredatı gereği en az bir sosyal sorumluluk projesi gerçekleştirmiştir.

H3: Öğrenciler üniversitelerin ve şirketlerin kurumsal sosyal sorumluluk çalışmaları konusunda olumlu bakışa ve farkındalığa sahiptirler.

H4: Sosyal sorumluluk kavramına ilişkin öğrenci tanımları öğrencilerin devlet veya vakıf üniversitesi öğrencisi olma durumuna göre değişmektedir.

H5: Öğrenciler arasında sosyal sorumluluk adı altındaki uygulama derslerine katılanlar veya bu kapsamdaki projelerde görev alanlar sosyal sorumluluk kavramını tanımlayabilmektedir.

6. 2. Araştırmanın Yöntemi ve Verilerin Toplanması

Çalışmada benimsenen bilimsel yaklaşım, niceliksel ve niteliksel bir metodolojik yaklaşımı gerektirmektedir. Araştırma kapsamında nicel araştırmanın gereği olarak, araştırma evrenine ilişkin genellenebilir sayısal verilerin elde edilmesi hedeflenmiştir. Bunun yanısıra anket kapsamında yöneltilen açık uçlu sorular aracılığıyla nitel bir analiz gerçekleştirilerek öğrencilerin sosyal sorumluluk kavramına bakışlarının belirlenmesine çalışılmıştır. Bu nedenle araştırma kapsamında, hem ölçme hem de değişkenler arasındaki ilişkilerin varlığını saptama açısından nicel ve nitel analiz yöntemleri birlikte kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek 1999: 34-35).

Ankete katılan öğrencilerin açık uçlu sorulara verdiği cevaplara nitel bir araştırma yöntemi olarak içerik analizi yöntemi uygulanmış ve elde edilen verileri açıklayan anlam kategorileri oluşturulmuştur. Yine niteliksel bir analiz yöntemi olarak elde edilen bulguların değerlendirildiği, yorumlandığı betimsel bir analiz gerçekleştirilerek araştırma sonuçlarının okuyucu tarafından daha iyi yorumlanması amaçlanmıştır. Örnekleme oluşturan öğrencilere, kapalı uçlu ve açık uçlu sorulardan oluşan anket formu uygulanmıştır. Açık uçlu sorulara yer verme nedeni, araştırma konusuna temel teşkil edebilecek kuramsal literatürün yetersiz kaldığı durumlarda bu soruların önemli avantajlar sağlaması (Yıldırım ve Şimşek 1999:59) ve toplanan verilerden yola çıkılarak belli ölçüde esneklik ve kuram oluşturma olanağının bulunmasıdır (Strauss ve Corbin 1990).

Her ne kadar modern anlamda kurumsal sosyal sorumluluk konusunun şirketler açısından 1960'lerden başlayan bir geçmişi söz konusuysa da, üniversitelerin ve üniversite öğrencilerinin sosyal sorumluluk konusuna yönelik algılarına ilişkin kuramsal altyapı kısa bir geçmişe sahiptir, bu bağlamda araştırmanın temel sorunsallarından "nasıl" sorusuna yanıt, öğrencilerin sosyal sorumluluk tanımlamalarında kullandıkları anahtar kelimelerden yola çıkarak oluşturulacak kategorilerle alınacaktır. Bu paralelde, nicel olarak da sosyal sorumluluk tanımlamalarının devlet ya da vakıf üniversiteleri arasında farklılaşıp farklılaşmadığını saptamak amacıyla, belirlenen değişkenler arasındaki ilişkiyi ölçmek için Spearman korelasyon testi uygulanmıştır. Analiz kapsamında % 95 güven aralığında Spearman korelasyon testi uygulanmıştır. Testler iki değişken arasındaki korelasyonun istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını belirlemek amacıyla kullanılmıştır.

Araştırma kapsamında yanıt aranan temel soru:

Q1: Sosyal sorumluluk kavramı üniversite öğrencileri tarafından nasıl tanımlanmakta ve bu tanımlar neye göre değişmektedir?

Türk üniversitelerindeki öğrencilerin sosyal sorumluluk hakkındaki kavramsal bilgi düzeyi ve algılarını ölçmeye yönelik bilimsel çalışmaların, ülkemiz üniversitelerinin sosyal sorumluluk dersini müfredata dahil etmelerinin kısa bir

geçmiş olması nedeniyle yeni yeni akademik ilgi uyandırdığını söylemek mümkündür. Konuya ilişkin alan yazın incelendiğinde, belirli bir üniversitenin -özel ya da devlet üniversitesi-müfredatında bulunan sosyal sorumluluk derslerinin uygulanışını aktaran çalışmalar (Saran 2011, Atakan ve Eker 2007) ve eğitim fakültelerinde topluma hizmet uygulamaları dersini alan öğrencilerin dersle ilgili tutum ve algılarını ölçmeye yönelik araştırmalar bulunmakla birlikte (Kesten 2012, Ayvacı ve Akyıldız 2009, Erkan ve ark. 2012, Elma ve ark. 2010, Tuncel ve ark. 2011, Özdemir ve Tokcan 2010, Dinçer ve ark. 2011, Uğurlu ve Kırıl 2012, Hotamışlı ve ark. 2010) devlet ve vakıf üniversitelerindeki öğrencilerin sosyal sorumluluk algılarını ölçen karşılaştırmalı bir araştırmaya rastlanamamıştır.

Araştırmada veri toplama aracı olarak kullanılan anket formunda ilk altı soru; cinsiyet, doğum yılı, öğrenim görülen üniversite, bölüm, kaçınıcı sınıf öğrencisi olduğu ve üyesi olduğu dernek veya klüplerin sayısı gibi demografik verilerin elde edilmesini amaçlamaktadır. Toplam 18 açık uçlu ve kapalı uçlu sorunun yer aldığı anket formunda 7-18 soru aralığında öğrencinin sosyal sorumluluğa ilişkin bakış açısını belirlemeye dayalı sorular bulunmaktadır. Öğrencinin herhangi bir sosyal sorumluluk çalışmasında düzenleyici veya katılımcı olarak yer alıp almadığı, sosyal sorumluluk derslerine ilişkin öğrencinin tutumu ve nedenselleştirmesini içeren sorularla birlikte, öğrencinin şirketlere yönelik sosyal sorumluluk alanındaki farkındalıkları da ölçülmeye çalışılmış ve bir soru ile kısaca bir sosyal sorumluluk projesi tasarlayıp tasarlamadıkları da belirlenmeye çalışılmıştır.

6.2.1. Kodlama ve Kategorilere Ayırma

İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Toplanan veriler önce kavramsallaştırılmakta ardından ortaya çıkan kavramlara göre mantıklı biçimde organize edilerek veriyi açıklayan temalar saptanmaktadır. Bilimin kavramları temel alması, kavramların da temalara götürmesi, kavramlar yoluyla olguları analiz edilebilir ve anlaşılabilir hale getirmektedir. İçerik analizinde temel işlem, birbirine benzeyen verileri belirli tema ve kavramlar çerçevesinde

sinde bir araya getirerek organize etmektir. Nitel araştırma yöntemi olarak içerik analizinde veriler kodlanır, temalar bulunur, kodlar ve temalar organize edilerek bulgular tanımlanır (Gökçe 2006: 57-70).

Bu çalışma kapsamında, konu hakkında daha önce yapılan bir kategorileştirme olmadığından, verilere ulaşıldıktan sonra kod listesi çıkarılmıştır. Sosyal sorumluluğun tanımlanmasına ilişkin araştırma sorusunun açık uçlu bir soru olması, katılımcıların verdikleri cevapların kategorileştirilmesini, organize edilmesini ve ortak anlam kategorilerinin oluşturulmasını gerektirmiştir. Bu bağlamda analiz birimleri, kelime ve kelime gruplarıdır. Herhangi bir yazılı dokümanın en küçük anlamlı birimi kelimeler olduğundan, bu çalışmada da açık uçlu sorulara verilen yanıtlardaki birbirine yakın veya aynı anlama gelen kelimelerin bir araya getirilmesi ile belirli anlam kategorileri oluşturulmuştur. Kodlama ilk olarak 10 öğrenciden alınan veri seti üzerinde denenmiş, geçerlilik ve güvenilirliğinin test edilmesinin ardından 238 öğrenci üzerinde uygulanmıştır.

Öğrencilerin sosyal sorumluluğu tanımlamalarının istendiği açık uçlu sorulara verdikleri yanıtların sekiz ana kategoride sınıflandırılabilirdiği saptanmıştır. Bunlardan ilk kategori sorumluluk bilinci, toplumsal bilinç gibi kelimelerle tanımlanan, sosyal sorumluluğu "**bilinç**" kelimesi ile ifade eden sınıflamadır. İkinci kategori, sosyal sorumluluğu "**topluma yardım**" ifadeleri ile tanımlayan kategoridir. Üçüncü kategorideki ifadeler sosyal sorumluluğu proje, faaliyet, kurumsal faaliyet olarak ifade eden "**faaliyet**" eksenli tanımlamadır. Dördüncü tanım sınıflaması; öğrencilerin sosyal sorumluluğu toplumsal çıkar, fayda, yarar, katkı ve hizmet kelimeleri ile tanımladığı "**fayda**" eksenli kategoridir. Beşinci tanım grubu; sosyal sorumluluğu yükümlülük, görev, sorumluluk olarak tanımlayan "**görev**" sınıflamasıdır. Altıncı tanım kategorisinde ise sosyal sorumluluk sorun, çözüm, destek, dayanışma, eksiklik, çaba kelimeleri ile "**sorun**" eksenli tanımlanmaktadır. "**Gönüllü uygulamalar**" ifadesi ile sınıflanan yedinci tanım grubunun ardından, yukarıdaki sınıflamalara dahil olmayan **diğer** olarak adlandırılan sekizinci tanım grubu ile ortak yaşam gibi diğer gruplarda yer alamayacak tanımlar bu grupta sınıflanmıştır. Böylece elde edilen **8** tanım grubu ile öğrencilerin sos-

yal sorumluluk tanımları kavramsal ifadeler ile gösterilmiştir.

6.2.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklem

Araştırmanın evrenini İzmir ilinde bulunan toplam dokuz üniversitenin öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme, bu dokuz üniversiteden seçilmiş iki devlet ve iki vakıf üniversitesinden tesadüfi örnekleme yöntemiyle belirlenen 238 öğrenciden oluşmaktadır.

İzmir’de toplam 109 bin üniversite öğrencisi olduğu (4) göz önüne alındığında, bu çalışmadaki örneklem grubunun yeterince geniş olmadığı düşünülebilirse de, çalışmanın devlet üniversiteleri ve vakıf üniversiteleri öğrencilerinin sosyal sorumluluk algılarını birlikte ölçmesinin bu araştırmayı özgün kıldığı ileri sürülebilir. Ayrıca, konuya ilişkin İzmir’deki devlet ve vakıf üniversitelerini kapsayan ilk araştırma olması bakımından öncü bir çalışma olarak nitelenmesi mümkündür.

6.2.3. Araştırmanın Geçerliliği ve Güvenirliği

Bilimsel bir araştırmanın sonuçlarının doğruluğunu ifade eden araştırmanın geçerliliği bir araştırmanın en önemli dayanak noktasıdır. Güvenirlik ise araştırmanın başka araştırmacılar tarafından benzer ortamlarda tekrar edilmesi halinde benzer sonuçlara ulaşılabilmesini ifade etmektedir (LeCompte ve Goetz 1982’den aktaran Yıldırım ve Şimşek 1999: 76). Bilimsel araştırmalarda geçerliliğin, güvenilirliği belirleyen en önemli etken olması nitel araştırmalarda geçerlilik konusunun önemini artırmaktadır. Bu araştırmanın geçerliliği, anket formlarının araştırmayı yürüten kişiler tarafından düzenlenmiş olması ve pilot uygulama sonrası yeni soruların eklenerek anketin tekrar uygulanmasıdır. Ayrıca nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin bir arada kullanılması, araştırmanın geçerliliğini artıran diğer bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Nitel araştırmalarda veri analizi, araştırmacıların güçlük çektiği aşamalardan biri olduğundan sayısallaştırma yardımıyla veriler basitleştirilmiş ve bu yolla incelenmiştir.

7. ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırma bulguları; öğrencilerin yaş, cinsiyet, öğrenim görülen üniversite, bölüm ve öğrencinin kaçınıcı sınıfta olduğuna ilişkin demografik

veriler hakkındaki sonuçlar ve sosyal sorumluluk kavramı hakkındaki bilgi düzeyleri ve algılarıyla ilgili yanıtlar olarak iki başlık altında ele alınmış ve frekans analizi yoluyla değerlendirilmiştir.

7.1. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Demografik Özellikleri

Araştırmaya katılan 238 öğrencinin cinsiyet dağılımına bakıldığında % 42’sinin erkek, %58’inin kadın olduğu saptanmıştır. Tablo 1’de yer alan yaş aralığına ilişkin verilere göre ankete katılan öğrencilerin % 67’si 21-23 yaş grubu aralığındadır.

Tablo 1. Ankete Katılan Öğrencilerin Yaşları

Öğrencilerin Yaşları	Sayı	Yüzde
25 yaş üstü	15	6
24 yaş	14	6
23 yaş	40	17
22 yaş	61	26
21 yaş	58	24
20 yaş	31	13
19 yaş ve altı	19	8
Toplam	238	100

Tablo 2’ye göre, araştırma kapsamında 108 öğrenci devlet üniversitelerini temsilen Ege Üniversitesi ve Dokuz Eylül Üniversitesi’nden, 130 öğrenci vakıf üniversitelerini temsilen Yaşar Üniversitesi ve İzmir Üniversitesi’nden ankete katılmıştır.

Tablo 2. Öğrencilerin Üniversitelere Göre Dağılımı

Öğrenim Görülen Üniversiteler	Sayı	Yüzde
Ege Üniv.	31	13
Dokuz Eylül Üniv.	77	32
İzmir Üniv.	60	25
Yaşar Üniv.	70	30
Toplam	238	100

Fen bilimleri ve sosyal bilimler alanlarında eğitim gören katılımcıların % 60'ının fen bilimlerini, % 40'nin sosyal bilimleri temsil ettikleri bulgulanmıştır. Yine öğrencilerin eğitimlerinin kaçınıcı yılında olduklarına ilişkin verilere bakıldığında % 38'inin ikinci sınıfta, %24'ünün üçüncü sınıfta, % 20'sinin dördüncü sınıfta, % 18'inin birinci sınıfta olduğu saptandığından eğitimin her aşamasından üniversite öğrencisinin çalışmaya katıldığı söylenebilmektedir.

Tablo 3. Öğrencilerin Bölümlere Göre Dağılımı

Eğitim Görülen Alanlar	Sayı	Yüzde
Mühendislik	137	58
İletişim	51	21
Mimarlık	5	2
Uluslararası İlişkiler	35	15
İşletme/Ekonomi	10	4
Toplam	238	100

Eğitim görülen bölümlere göre örneklem grubunda 137 öğrencinin mühendislik alanında kümelendiği, 51 öğrencinin iletişim, 35 öğrencinin uluslararası ilişkiler bölümünden temsil edildiği, 10 öğrencinin işletme ve ekonomi alanında öğrenim gördüğü ve 5 öğrencinin mimarlık alanında eğitim aldığı saptanmıştır (Tablo3).

Böylece ankete katılan öğrencilerin 96'sının sosyal bilimler alanında, 142'sinin ise mühendislik ve mimarlık alanında eğitim gördüğü belirlenmiştir. Anket kapsamında yapılan ilişki analizlerinde ise öğrencilerin sosyal bilimler ya da fen bilimleri ve mühendislik alanlarından gelmelerinin sosyal sorumluluk algılarını farklılaştırdığına ilişkin bir bulgu elde edilememiştir.

Demografik verilere ilişkin bulguların ardından araştırmanın temel sorusu olan sosyal sorumluluk kavramına ilişkin bulgular ele alındığında veriler daha kapsamlı analiz edilebilecektir.

7.2. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Sosyal Sorumluluk Kavramı Hakkındaki Bilgi Düzeyleri, Kavrama Bakışları ve Algılarına İlişkin Bulgular

Sosyal sorumluluk konusu literatürde sosyal çalışmalar, dernek çalışmaları ile ilişkilendirilebildiğinden öğrencilere kaç derneğe veya öğrenci klübüne üye oldukları sorusu yöneltilmiştir. Öğrencilerin yarıya yakın bölümünün herhangi bir dernek ya da klübe (öğrenci dernekleri ve klüpleri dahil) üye olmadıkları Tablo 4'te de görülebilmektedir. Öğrencilerin % 30'unun en az bir dernek ya da klübe üye olduğu saptanırken, % 17 oranında iki derneğe birden üyelik, %10 oranında ise üç ya da daha fazla derneğe üyelik söz konusudur.

Tablo 4. Öğrencilerin Dernek/Klüp Üyelikleri

Öğrencilerin Dernek /Klüp Üyeligi	Sayı	Yüzde
Dernek üyeliği bulunmaz	103	43
1 dernek/klüp üyeliği	72	30
2 dernek/klüp üyeliği	40	17
3 dernek/klüp üyeliği	15	6
4 ve fazla dernek/klüp üyeliği	8	4
Toplam	238	100

Dernek veya klüp üyeliğine ilişkin veriler genel bir perspektif sunsa da, öğrencilerin gerek sosyal sorumluluk dersi gerekse toplumsal çalışmalar anlamında düzenleyici veya katılımcı olduğu herhangi bir sosyal sorumluluk projesinin varlığı ya da yokluğu önemli bir veridir. Bu kapsamda öğrencilerin % 59'unun henüz proje gerçekleştirmediği veya projeye katılmadığı, % 41'inin ise en az bir sosyal sorumluluk projesine katıldığı saptanmıştır. Bu verilerin araştırmanın *iki numaralı hipotezi (H2)* olan ankete katılan öğrencilerin en az bir sosyal sorumluluk projesi gerçekleştirdiği hipotezini kısmen desteklediğini söylemek olasıdır.

Tablo 5. Sosyal Sorumluluğa İlişkin Tanımlar

Sosyal Sorumluluğa İlişkin Tanımlar	Sayı	Yüzde
Toplumsal fayda/çıkar/hizmet	35	15
Sorun/çaba/destek	32	13
Proje/faaliyet	27	11
Toplumsal bilinçlenme	21	9
Topluma yardım	20	8
Gönüllü uygulamalar	12	5
Görev/sorumluluk	9	4
Diğer tanımlar	14	6
Tanım yapılmamış	68	29
Toplam	238	100

Tablo 5'te görüldüğü üzere öğrencilerden sadece %29'u sosyal sorumluluk kavramını tanımlayamazken geri kalan üçte iki çoğunluk tanımlayabilmiştir. Yapılan tanımların 8 kategoride kümelendiği bulgulanmıştır. Öğrencilerin büyük çoğunluğunun tanımlayabildiği kavrama ilişkin tanımlamalarda en çok tekrar eden kelimelerin bulunduğu kategori, sosyal sorumluluğun %15 oranıyla toplumsal fayda/çıkar/hizmet kelimeleri ile tanımlandığı sınıflamadır. Sorunlara çözüm getirme, çaba ve destek kelimelerinin geçtiği kategori %13 oranında kullanılmakta ve bu sınıfı, %11 oranıyla sosyal sorumluluğu salt proje ve faaliyet bakış açısıyla gören kategori izlemektedir. Sosyal sorumluluğu bilinçlenme, topluma yardım, gönüllü uygulamalar olarak gören tanım kategorileri ise % 10'luk dilimi temsil etmektedir.

Yukarıdaki veriler ışığında, araştırmanın *birinci hipotezi (H1)* olan öğrencilerin kurumsal sosyal sorumluluk kavramını tanımlayabildikleri fakat bu tanımlamalarda ortaklaşan ve farklılaşan anahtar kavramların bulunduğu hipotezi, öğrencilerin % 71 oranında sosyal sorumluluğa ilişkin tanım yapabilmesi ile doğrulanmakta, yine hipotezin ikinci kısmı da tanımların benzeşen ve ortaklaşan anahtar kavramlar çerçevesinde 8 kategoride toplan-

bilmesi ile doğrulanmaktadır. Tablo 5'ten öğrencilerin yaptıkları tanımların büyük kısmında sosyal sorumluluğu toplumsal fayda, çıkar ve hizmet olarak değerlendirdiği görülebilmektedir.

Öğrencilerin üniversitelerin gerçekleştirdiği sosyal sorumluluk projelerine verdiği desteği gösteren Tablo 6'ya göre, öğrenciler üniversitelerin sosyal sorumluluğa ilişkin çalışmalar yapmalarını % 91 oranında desteklemekte, % 3 oranında ise olumsuz tutum ifade etmektedir. Bu verilere göre, öğrencilerin üniversitelerin sosyal sorumluluk alanındaki çalışmalarına bakışlarının olumlu olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 6. Üniversitelerin Gerçekleştirdiği Sosyal Sorumluluk Projelerine Verilen Destek

Üniversiteler Sosyal Sorumluluk Projesi Yapmalı mı?	Sayı	Yüzde
Yapmalı	217	91
Yapmamalı	8	3
Cevapsız	13	6
Toplam	238	100

Ankete katılan öğrencilerin bir üniversitenin rektörü olmaları durumunda üniversite bütçesinin ortalama bir oranını sosyal sorumluluğa ayırmak isteyip istemeyeceklerini ölçen soruya, Tablo 7'de de görülebildiği gibi % 59'luk grup ortalama bir bütçe ayırabileceği, %2'lik grup hiç bütçe ayırmayacağı, % 27'lik grup ise ortalamanın üzerinde bir bütçe ayırabileceği yanıtını vermiştir.

Tablo 7. Sosyal Sorumluluk Proje Bütçesi

Sosyal Sorumluluk Proje Bütçesi	Sayı	Yüzde
Az ayırım	20	8
Orta	140	59
Çok	64	27
Hiç ayırmam	4	2
Belirtilmez	10	4
Toplam	238	100

Öğrencilerin sosyal sorumluluk çalışmalarına ilişkin % 91 oranındaki pozitif tutumu, **üç numaralı hipotez (H3)** olan öğrencilerin üniversitelerin ve şirketlerin kurumsal sosyal sorumluluk çalışmaları konusunda olumlu bakışa ve farkındalığa sahip oldukları hipotezi ile örtüşmekte ve hipotez bu örneklem grubu için doğrulanmaktadır.

Tablo 8. Sosyal Sorumluluk Alanları

Sosyal Sorumluluk Alanları	Sayı	Yüzde
Eğitim	132	25
Sosyal Problemler	103	19
Sağlık	94	18
Kültür-Sanat	70	13
Çevre	65	12
Spor	29	5
Ekonomi	13	3
Tüm Alanlar	12	2
Diğer Alanlar	5	1
Belirtilmemiş	11	2
Toplam	534	100

Öğrencilerin üniversitelerin hangi alanlarda sosyal sorumluluk çalışmaları gerçekleştirmesi gerektiği konusundaki tutumlarının dağılımı incelendiğinde aşağıda Tablo 8’de de görülebileceği gibi, % 25’lik grup üniversitelerin eğitim alanında sosyal sorumluluk çalışmaları gerçekleştirmesi gerektiğini düşünmektedir. % 19’luk grup, sosyal problemlerin üniversitelerin öncelikli alanı olduğunu ileri sürmekte; katılımcıların %18’i sağlık alanında, %13’ü kültür-sanat alanında, %12’si çevre alanında, %5’i spor alanında sosyal sorumluluk çalışması yapılması gerektiğini belirtirken, ekonomik alanda üniversitelerin sosyal sorumluluk çalışması yapmasını yalnızca % 3’lük bir grup desteklemektedir.

Tablo 9. Sosyal Sorumluluk Alanında Faaliyet Gösteren Şirketlere İlişkin Bilgi Düzeyi

Kurumsal Sosyal Sorumluluğa İlişkin Şirketler	Sayı	Yüzde
Turkcell	52	16
Sabancı	15	4
Koç	13	4
Eti	12	4
İş Bankası	10	3
Vodafone	9	3
Coca-Cola	5	1
STK	27	8
Diğer	53	16
Belirtilmez	136	41
Toplam	196	100

Öğrencilerin sosyal sorumluluk faaliyetlerinde bulunan şirketlere ilişkin bilgi düzeylerinin düşüklüğü bulgulanmaktadır. Tablo 9’da da görüldüğü gibi öğrenciler % 41’lik oranla sosyal sorumluluk faaliyetinde bulunan bir şirketin adını belirtememektedir. En çok bilinen kuruluşlar, % 16 oranında Turkcell, % 4 oranında Sabancı Holding, Koç Holding ve Eti’dir. Öğrencilerin % 8’i sosyal sorumluluk kavramı ile STK’ları ilişkilendirmektedir.

Araştırma verilerinin değerlendirilmesinde frekans analizinin yanında; öğrencinin sosyal sorumluluk kavramını tanımlayabilmesi ile öğrenim gördüğü üniversite, kaçınıcı sınıfta olduğu, dernek ya da klüp üyeliği değişkenleri arasındaki ilişkinin ortaya konabilmesi amacıyla Spearman testi gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, söz konusu değişkenler arasında kayda değer bir ilişki saptanamamıştır. Bu anlamda öğrencilerin devlet üniversitesi ya da vakıf üniversitesinde eğitim görmesi ile sosyal sorumluluk tanımlarında ve dolayısıyla bilinç seviyelerinde kayda değer bir fark olduğu iddia edilememektedir. Bu çerçevede, araştırmanın **dört numaralı hipotezi (H4)**, öğrencilerin sosyal sorumluluk kavramına ilişkin tanımlarının devlet veya vakıf üniversitesi

öğrencisi olma durumuna göre değişmediği bulgulanmıştır.

Öte yandan, gerçekleştirilen Spearman korelasyon analizine göre **son hipotez (H5)** olan sosyal sorumluluk adı altındaki uygulama derslerine katılanlar veya bu kapsamdaki projelerde görev alan öğrencilerin sosyal sorumluluk kavramını tanımlayabileceklerine ilişkin hipotez doğrulanmıştır. Spearman analiz sonuçlarına göre $p = 0.484 > 0.05$. **H₀** hipotezi red edilir

(Tablo 10). Bu durumda öğrencinin sosyal sorumluluğu tanımlayabilmesinin proje yapması veya katılımcı olmasına göre farklılık gösterdiği sonucuna varılmıştır.

H₀: Öğrencinin sosyal sorumluluğu tanımlayabilmesi, proje yapmasına veya katılımcı olmasına göre farklılık göstermez

H₁: Öğrencinin sosyal sorumluluğu tanımlayabilmesi, proje yapmasına veya katılımcı olmasına göre farklılık gösterir.

Tablo 10. Öğrencinin Sosyal Sorumluluk Tanımına İlişkin Spearman Korelasyon Analizi

Correlations				
			Sosyal Sorumluluk Projesi Tanımı Yapılmış mı?	Herhangi Bir Projeye Dahil Oldunuz mu?
Spearman's rho	Sosyal Sorumluluk Projesi Tanımı Yapılmış mı?	Correlation Coefficient	1,000	-0,046
		Sig. (2-tailed)	.	0,484
		N	238	238
	Herhangi Bir Projeye Dahil Oldunuz mu?	Correlation Coefficient	-0,046	1,000
		Sig. (2-tailed)	0,484	.
		N	238	238

Yine benzer şekilde örneklem çerçevesinde öğrencilerin sosyal sorumluluk projelerine ilişkin aldıkları eğitim ile sosyal sorumluluk kavramını tanımlayabilmeleri arasında saptanan ilişki, araştırmanın son hipotezini doğrulamaktadır (Tablo 11). Aşağıda yer alan analiz sonuçlarına göre:

H₀: Öğrencinin sosyal sorumluluğu tanımlayabilmesi, proje yazma ve uygulama eğitimi almasına göre farklılık göstermez

H₁: Öğrencinin sosyal sorumluluğu tanımlayabilmesi, proje yazma ve uygulama eğitimi almasına göre farklılık gösterir.

Tablo 11. Öğrencinin Proje Eğitimine İlişkin Spearman Korelasyon Analizi

Correlations				
			Sosyal Sorumluluk Projesi Tanımı Yapılmış mı?	Proje Eğitimi Aldınız mı?
Spearman's rho	Sosyal Sorumluluk Projesi Tanımı Yapılmış mı?	Correlation Coefficient	1,000	0,127
		Sig. (2-tailed)	.	0,50
		N	238	238
	Proje Eğitimi Aldınız mı?	Correlation Coefficient	0,127	1,000
		Sig. (2-tailed)	0,50	.
		N	238	238

Yapılan Spearman korelasyon analizine göre $p = 0.050 = 0.05$. **H₀** hipotezi red edilir. Öğrencinin sosyal sorumluluğu tanımlayabilmesinin proje yazma ve uygulama eğitimi almasına göre farklılık gösterdiği sonucuna varılmıştır. Bu sonuç, üniversitelerin sosyal sorumluluğa ilişkin dersleri müfredatlarına yerleştirmesinin önemini gösterir niteliktedir.

İki değişken arasında saptanan ilişki doğrultusunda; öğrencinin sosyal sorumluluğu tanımlayabilmesi ile proje yapması veya katılımcı olması ilişkilidir. Bu durumda öğrencilerin sosyal sorumluluk projeleri gerçekleştirmeleri durumunda, daha kolaylıkla sosyal sorumluluk kavramını tanımlayabildikleri sonucuna ulaşılmaktadır. Aşağıdaki hipotezler ve Spearman korelasyon analizi test sonucu da bu saptamayı doğrular verilerdir.

H_0 : Öğrencinin hayalindeki projeyi yazması, proje yazma ve uygulama eğitimi almasına göre farklılık göstermez.

H_1 : Öğrencinin hayalindeki projeyi yazması, proje yazma ve uygulama eğitimi almasına göre farklılık gösterir.

Tablo 12. Öğrencinin Hayalindeki Projeyi Yazabilmesine İlişkin Spearman Korelasyon Analizi

			Correlations	
			Proje Eğitimi Aldınız mı?	Hayalindeki Projeyi Yazabilmiş mi?
Spearman's rho	Proje Eğitimi Aldınız mı?	Correlation Coefficient	1.000	,281*
		Sig. (2-tailed)	.	.000
		N	238	238
Hayalindeki Projeyi Yazabilmiş mi?	Hayalindeki Projeyi Yazabilmiş mi?	Correlation Coefficient	,281*	1.000
		Sig. (2-tailed)	.000	.
		N	238	238

*Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Tablo 12’de yer alan analiz sonucuna göre $p = 0.00 < 0.05$. olduğundan H_0 hipotezi red edilir. Bu bulguya göre, öğrencinin hayalindeki projeyi yazmasının proje yazma ve uygulama eğitimi almasına göre farklılık gösterdiği sonucuna varılmaktadır.

Yukarıdaki ilişki testinde de görüldüğü üzere, öğrencilerin proje yazma ve uygulama eğitimi almaları ile hayallerindeki bir projeyi yazabilmeleri arasında saptanan ilişki, sosyal sorumluluk ders ve uygulamalarının öğrencilerin kavrama ilişkin farkındalık geliştirme ve proje fikri oluşturabilme gibi temel becerileri kazanmada ki rolünü ortaya koymaktadır.

8. DEĞERLENDİRME

Yaşadığımız yüzyılda eğitim işlevinin yanısıra toplumun sorunlarıyla iç içe olma misyonu da üstlenen yükseköğretim kurumları, küresel ölçekli sorunları çözecek en yeni bilgiyi üreten ve bu bilgiyi topluma sunarak sosyal fayda yaratan, üretilen bilginin teorik düzeyde kalmaması için girişimlerde bulunan kurumlar olabilmek adına kurumsal sosyal sorumluluk derslerini müfredatlarına yerleştirmekte, projeler geliştirmekte ve öğrencilerin sosyal sorumluluğa ilişkin bilgi ve bilinç düzeyini artırmaya çalışmaktadır.

Bu çalışma, araştırma sorusu kapsamında sosyal sorumluluk kavramının örneklem kapsamındaki öğrencilerin büyük çoğunluğu tarafın

dan tanımlanabildiğini, bu doğrultuda öğrencilerin konuya ilişkin kavramsal farkındalığına sahip olduğunu göstermiştir. İzmir’de bulunan iki devlet ve iki vakıf üniversitesinden seçilen toplam 238 öğrenciden oluşan örneklem açısından sosyal sorumluluk kavramı %71 öğrenci tarafından tanımlanabilmiştir ve bu sonuç üniversitelerin bu alandaki çabalarının açık göstergesidir. Tanımların 8 kategoriye ayrılması da öğrencilerin tanımlarındaki ortaklaşılan kavramlara işaret etmekte ve yine olumlu gelişme olarak değerlendirilebilmektedir. Öğrencilerin sosyal sorumluluk konusundaki olumlu tutum ve bilinç düzeyindeki gelişme, bu alandaki çalışmalara verdikleri % 91 oranındaki destekle de örtüşmektedir.

Araştırma hipotezleri açısından ilk hipotez kapsamında öğrencilerin % 71’lik oranda kurumsal sosyal sorumluluk kavramını tanımlayabilmesi, ilk hipotezi doğrular niteliktedir. Hipotezin ikinci bölümü de doğrulanmış, öğrencilerin sosyal sorumluluk tanımları 8 farklı kategoride toplanabilmiştir. % 15 oranla sosyal sorumluluk, toplum odaklı bir kavramsallaştırma ile toplumsal fayda/çıkar/hizmet kelimeleri ile ifade edilmiştir. % 13 oranla; sorunlara çözüm getirme, çaba ve destek kelimeleriyle sınıflanan kategoriye % 11 ile sosyal sorumluluğu salt proje ve faaliyet bakış açısıyla gören tanımlama sınıfı izlemektedir.

Sosyal sorumluluk kavramı ile iç içe olarak klüp ve dernek üyelikleri önemli bir gösterge olarak kabul edilmektedir. Örneklem açısından

öğrencilerin ancak % 30'unun bir dernek ya da klübe üye olduğu saptanmışsa da, öğrencilerin % 41'inin en az bir sosyal sorumluluk projesine katıldığı bulgusu konunun üniversiteler açısından kurumsallaştığının bir başka göstergesidir. Söz konusu veriler araştırmanın iki numaralı hipotezi olan ankete katılan öğrencilerin öğrenim gördükleri üniversitelerin müfredatı gereği en az bir sosyal sorumluluk projesi gerçekleştirdiği savını desteklemektedir.

Öğrencilerin sosyal sorumluluk çalışmaları hakkında % 91 oranındaki olumlu tutumu, araştırmanın üç numaralı hipotezini güçlü bir şekilde desteklemektedir. Öğrencilerin üniversitelerin sosyal sorumluluk çalışmalarına ilişkin tutumunun alanlara göre dağılımı incelendiğinde, % 25 oranında katılımcı, bir eğitim kurumu olarak üniversitelerin eğitim alanında sosyal sorumluluk çalışmaları gerçekleştirmesi gerektiğini düşünmekte, % 19'luk grup sosyal problemlerin üniversitelerin öncelikli alanı olduğunu, % 13'lük grup kültür-sanata ilişkin alanlarda sosyal sorumluluk çalışması yapılması gerektiğini düşünmektedir. Bulgular, öğrencilerin sosyal sorumluluk konusunu tanımlayabilmelerinin yanında bilinç düzeyindeki sıçrayışı da gözler önüne sermektedir.

Çalışma kapsamında ankete katılan öğrencilerin % 41'inin, sosyal sorumluluk faaliyeti olan bir şirketin adını belirtememiş olması nedeniyle, sosyal sorumluluk alanında faaliyet gösteren şirketlere ilişkin bilgi düzeylerinin düşük olduğu söylenebilmektedir. En çok bilinen kuruluş % 16 oranında temsil ile Turkcell olmuştur. Öğrencilerin ismini verebildiği diğer kuruluşlar Sabancı Holding, Koç Holding ve Eti'dir. Bu bulgu, bilgi düzeyinin düşük olduğunu göstermekle birlikte, "Türkiye'nin Sosyal Sorumluluk Liderleri 2012" araştırması sonuçlarına göre en etkin kuruluşlar arasında bulunan Koç, Turkcell ve Sabancı isimleri ile öğrencilerin doğru kurum adını verebildiği de görülmektedir. Öğrenciler % 8 oranında, sosyal sorumluluk ile STK'ları ilişkilendirmektedir.

Araştırmanın dört numaralı hipotezi olan öğrencilerin sosyal sorumluluk kavramını tanımlamalarının devlet ve vakıf üniversitesi öğrencisi olmalarına göre farklılaştığı hipotezi doğrulanmamıştır. Diğer yandan, gerçekleştirilen Spearman korelasyon analizine göre araştırma-

nın son hipotezi doğrulanmış, öğrenciler arasında sosyal sorumluluk projesi yazan ya da bu kapsamdaki projelerde görev alanların sosyal sorumluluk kavramını tanımlayabildikleri, hayallerindeki bir projeyi kağıda dökebildikleri bulgulanmıştır. Bu sonuç, üniversitelerin sosyal sorumluluk derslerine müfredatlarında yer vermelerinin eğitim alan gençlerde sosyal sorumluluk bilinci ve farkındalığının oluşumuna önemli ölçüde katkı vereceğini göstermektedir.

SONUÇ

Kuruluşların ticari faaliyetleri ile sosyal konuları toplumun ve tüm paydaşlarının taleplerini dikkate alarak bütünleştirmeleri olarak ifade edilebilecek modern anlamıyla kurumsal sosyal sorumluluk çalışmalarını, toplumun işletmelerin gücünü tartışmaya ve toplumsal sorumluluklarını sorgulamaya başladığı 60'lı yıllara tarihlenmek mümkündür. Bu dönemde işletmeler yalnız kendi çıkarlarını değil tüm paydaşlarının çıkarlarını gözeterek de kar elde edilebileceğini anlamış, halkın çözüm talep ettiği sorun alanlarına sürdürülebilir katkı vermeye başlamıştır. Sosyal sorumluluk konusu yalnız kar amacı taşıyan kuruluşların değil, paydaşlarının sesine kulak vererek onların ihtiyaçlarına hizmet etmesi gereken tüm kuruluşların ilgi alanına girmektedir.

Kurumsal sosyal sorumluluk, birey yetiştirme ve yaşama hazırlama görevleri olan eğitim kurumları için ayrı bir öneme sahiptir. Formal eğitimin son aşaması olan üniversiteler ise; yurttaşlık kavramının, demokrasinin, duyarlı bir birey olmanın koşulları ile temel hak ve özgürlüklerin tartışılabilirdiği alanlar olarak sosyal sorumluluk bilincinin yerleşmesinde kritik rolü olan kurumlardır. Dünyada kurumsal sosyal sorumluluk konusunun üniversitelerin gündemine girmesinde gençlerin çoğunluğunda görülen 'duyarsızlaşma' sorununun etkili olduğunu ileri sürmek mümkündür. 1970'lerde üniversiteler, gençlerin çoğulcu değerleri ve toplumsal duyarlılıklarını yitirmeye başlamaları üzerine misyonlarını ve toplumdaki stratejik konularını mercek altına almıştır. Bu özeleştirisi sonucunda üniversiteler, yerel toplumun sorunlarına çözüm getirebilmek ve henüz kişilik gelişimi şekillenmekte olan öğrencilere sorumluluk bilinci aşılayabilmek için sosyal sorumluluk çalışmalarına başlamıştır. Sosyal sorumluluğun bir ders olarak üniversite müfre-

datına eklenmesi ise 1980'li yıllarda gerçekleşebilmiştir. Konu ülkemiz açısından ele alındığında, ancak 80'lerde holdingler kurumsal sosyal sorumluluk çalışmalarına başlamıştır. Bu nedenle sosyal sorumluluğun üniversitelerin ilgi alanına girmesi gecikmiş, 2006 yılında YÖK'ün üniversitelerin eğitim fakültelerine Topluma Hizmet Uygulamaları dersini koymasıyla sosyal sorumluluk çalışmaları ivmelenmiştir. Bu çalışma ile de bulgularına üzere, akademideki kısa geçmişine karşın sosyal sorumluluk derslerinin öğrencilerin çoğunluğunda sosyal sorumluluk ile ilgili kavramsal bilgi birikimi, toplumsal konulara ilişkin duyarlılık ve olumlu algıyı oluşturduğu görülebilmektedir.

Sosyal sorumluluk, küreselleşme ve teknolojinin etkisiyle her gün biraz daha aralarındaki mesafe büyüyen ve birbirine yabancılaşan toplum üyelerinin tekrar birarada ve içiçe olabilmesinin, toplumsal sorumluluklarını duyumsayabilmesinin yeni kavramsallaştırılması olarak değerlendirilebilmektedir. Üniversitelerin sosyal sorumluluk ya da topluma hizmet uygulamaları adı altında yaşama geçirdikleri derslerin gelecek kuşağın, yakın çevresine sorumluluk duyan, yeterlikleri ölçüsünde koyabileceği katkılar ile toplumsal rolünün farkında olan, yaşadığı topluma yararlı olacak bir şeyler yapma kaygısı taşıyan bireyler olarak yetişmesindeki önemi bu çalışma tarafından doğrulanmaktadır.

Üniversite öğrencisinin sosyal sorumluluk dersleri aracılığıyla geliştireceği kavramsal farkındalık ve sosyal sorumluluk etkinlik alanlarına olumlu bakış; gelecek yaşamında sorumlu bir yurttaş olarak toplumsal yaşama aktif olarak katkı koymasını olanaklı kılacaktır. Sosyal sorumluluk eğitimi alan öğrenci, zenginleşen anlam dünyası ile farklı alanlara özgü sosyal sorumluluk konuları hakkında olumlu tutum ve algılar geliştirebilmektedir. Gelecekte oynayacağı yetişkin rolünün gereklerinden olan «toplumsal sorumluluklarını alma»nın sırası geldiğinde, sosyal ihtiyaçlara kabiliyetleri ölçüsünde katkı koyabileceği inancı, düşünce-den eyleme geçişin itici gücü olabilecektir.

SONNOTLAR

(1) Evrim teorisinin biyolojik kavramlarının sosyoloji ve politikaya uyarlanabileceğini savunan, toplumdaki gruplar arası çatışmanın

üstün grupların galibiyetiyle sonuçlanacağını ve bu durumun sosyal kalkınmanın önünü açacağını varsayan ideoloji.

(2) 1939 doğumlu; deneysel öğrenme, birey ve sosyal değişim, örgütsel davranış, kariyer gelişimi, profesyonel eğitim alanlarında çalışmaları bulunan, geliştirdiği Öğrenme Stilleri Envanteri -Learning Style Inventory (LSI)- ile eğitim çevrelerinde tanınan Amerikalı eğitim teorisyeni.

(3) 1859-1952 yılları arasında yaşayan, pragmatizm felsefesinin kurucuları ve fonksiyonel psikolojinin öncü isimleri arasında yer alan, eğitimde ilerlemeci hareketin lideri Amerikalı psikolog, eğitim reformcusu, düşünür.

(4) YÖK Yürütme Kurul Üyesi Prof. Dr. Durmuş Günay, Türkiye'nin nüfusunun yaklaşık yüzde 5'inin yüksek öğretim kurumlarında okuduğunu söyledi, 26 Mart 2011.

KAYNAKLAR

Aktan C C (2006) Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Mercek Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası, Ocak 2006, 11 (41), 54-67.

Alakavuklar N O, Kılıçaslan S ve Öztürk B E (2009) Türkiye'de Hayırseverlikten Kurumsal Sosyal Sorumluluğa Geçiş: Bir Kurumsal Değişim Öyküsü, Yönetim Araştırmaları Dergisi, 9 (2), 103-143.

Alshuwaikhat H M ve Abubakar I (2008) An Integrated Approach to Achieving Campus Sustainability: Assessment of the Current Campus Environmental Management Practices, Journal of Cleaner Production, 16 (16), 1777-1785.

Annette J (2002) Service Learning in An International Context, Frontiers, Winter, 83-93.

Asaf S (2004) Executive Corporate Finance: The Business of Enhancing Shareholder Value, FT Press.

Asongu J (2007) Strategic Corporate Social Responsibility in Practice, Greenview Publishing Company, USA.

Atakan S M G ve Eker T (2007) Corporate Identity of a Socially Responsible University-A Case from the Turkish Higher Education Sector, Journal of Business Ethics, 76, 55-68.

- Ayvacı Ş H ve Akyıldız S (2009) Topluma Hizmet Uygulamaları Dersinin Bireye ve Toplum Kazandırdıkları ve Toplumun Beklentileri, *Milli Eğitim*, 184, Güz, 102-118.
- Barnard Chester I (1968) *The Functions of the Executive*, USA.
- Bayraktaroğlu G, İltter B ve Tanyeri M (2009) Kurumsal Sosyal Sorumluluk: Pazarlamada Yeni Bir Paradigmaya Doğru, *Literatür Yayınları*, İstanbul.
- Bourner I ve Flowers S (1997) Teaching and Learning Methods in Higher Education: A Glimpse of the Future, *Reflections on Higher Education*, 9, 77-102.
- Bowen H R (1953) *Social Responsibilities of the Businessman*, Harper & Row, NewYork.
- Brandell M ve Hinck S (1997) Service Learning: Connecting Citizenship with the Classroom, *NASSP Bulletin*, 81 (591), 49-56.
- Buğra A (2008) *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Cadbury A (2006) *Corporate Social Responsibility*, 21st Century Society, 1, 5-21.
- Carroll A B (1979) A Three Dimensional Conceptual Model of Corporate Performance, *Academy of Management Review* 4 (4), 497-505.
- Carroll A B (1991) The Pyramid of Corporate Social Responsibility: Toward The Moral Management of Organizational Stakeholders, *Business Horizons*, 34 (4), 39-48.
- Carroll A B (1999) Corporate Social Responsibility Evolution of a Definitional Construct, *Business & Society*, 38 (3), 268-292.
- Carroll A B ve Buchnoltz A K (2012) *Business and Society*, South Western Cengage Learning, USA.
- Chambers J D ve Lavery S (2012) Service Learning: A Valuable Component of Pre-Service Teacher Education, *Australian Journal of Teacher Education*, 37 (4), 128-137.
- Cheney G, Roper J ve May S (2007) Overview, S. May, G. Cheney and J. Roper (eds), *The Debate Over Corporate Social Responsibility*, Oxford University Press, USA, pp 3-12.
- Commission Green Paper: Promoting an European Framework for Corporate Social Responsibility, 2001.
- Corrigan R A (2011) *Service Learning for Civic Engagement: Social Responsibility and Sustainability*, T. McDonald (ed), Stylus Publishing, USA.
- Çelik A (2007) Şirketlerin Sosyal Sorumlulukları, C. C. Aktan (ed), *Kurumsal Sosyal Sorumluluk*, İGİAD Yayınları, İstanbul, 61-84.
- Çetindamar D ve Hopkins T (2008) Enhancing Students’ Responsibility Towards Society Through Civic Involvement Projects, *Innovations in Education and Teaching International*, 45(4), 401-410.
- Çizakça M (2000) *A History of Philanthropic Foundations: The Islamic World from The Seventh Century to The Present*, Boğaziçi Press, İstanbul.
- Davis K (1960) Can Business Afford to Ignore Corporate Social Responsibilities?, *California Management Review*, 2, 70-76.
- Davis K ve Blomstrom L R (1975) *Business and Society: Environment and Responsibility*, MacGraw Hill, New York.
- De Jongh D ve Prinsloo P (2005) Why Teach Corporate Citizenship Differently? *Journal of Corporate Citizenship*, Summer, 18, 113-122.
- De Keizer B (2004) *Corporate Social Responsibility at the University of Amsterdam*, Paper Presented at the University Industry Forum, Bonn.
- Dewey J (1916) *Democracy and Education*, The Free Press, New York.
- Diñçer Ç, Ergül A, Şen M ve Çabuk B (2011) Bir Topluma Hizmet Uygulaması Örneği: Haydi Kavram Oyuncaklarıyla Oynayalım, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Ocak, 19 (1), 19-38.
- Elma C, Kesten A, Kıroğlu K, Uzun E M ve Dicle A N (2010) Öğretmen Adaylarının Topluma Hizmet Uygulamaları Dersine İlişkin Algıları, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 62, 231-252.
- Epnler M A, Ironsmith M, Dingle S H ve Errickson M A (2011) *Benefits of Service*

- Learning for Freshman College Students and Elementary School Children, *Journal of the Scholarship of Teaching and Learning*, 11 (4), 102-115.
- Erdoğan Y (2012) Sıralama Yine Çok Hareketli, <http://www.capital.com.tr/siralama-yine-cok-hareketli-haberler/2302.aspx>, erişim tarihi: 24.02.2013.
- Erkan S, Uludağ G ve Burçak F (2012) İlköğretim Bölümü Öğretmen Adaylarının Topluma Hizmet Uygulamaları Dersine İlişkin Algılarının İncelenmesi, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Özel Sayı 1, 184-194.
- Ertuna B ve Tükel A (2009) Türkiye’de KSS Uygulamaları: Geleneksel ve Küresel Arasında. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 9 (2), 145-172.
- Evans K (2009) *Learning, Work and Social Responsibility*, Springer, UK.
- Eyler J ve Giles D (1999) *Where is the Learning in Service Learning?*, Jossey Bass, San Francisco.
- Falck O ve Hebllich S (2007) *Corporate Social Responsibility: Doing Well By Doing Good*, *Business Horizons*, 50 (3), 247-254.
- Frederick W C (2006) *Corporation Be Good: The Story of Corporate Social Responsibility*, Dog Ear Publishing, USA.
- Friedman M (1970) *The Social Responsibility of Business Is to Increase Its Profits*, *The New York Times Magazine*, September 13, 174-178.
- Geryk M (2011) *Are Universities Socially Responsible?*, *EFMD Global Focus*, 05 (03), 61-63.
- Gonzalez-Perez, M A (2010) *The Civically Engaged University Model in Colombia*, *International Journal of Technology Management and Sustainable Development*, 9 (3), 161-173.
- Gökçe O (2006) *İçerik Analizi: Kuramsal ve Pratik Bilgiler*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Habermas J (1992) *Rasyonel Bir Topluma Doğru*, Ahmet Çiğdem ve Mehmet Küçük (çev), Vadi Yayınları, Ankara.
- Hotamışlı M, Çağ A, Menteşe A ve Yörük E (2010) *Kurumsal Sosyal Sorumluluk Bilinci: Afyon Kocatepe Üniversitesinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma*, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Güz, 9 (34), 280-299.
- <http://www.kurumsalsosyal.com/tr.TR/projeler/6.aspx?pageID=1>, erişim tarihi: 20.01.2013.
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.51f54567c36162.08353002, erişim tarihi: 27.01.2013.
- <http://www.wetenschapswinkels.nl/wetenschapswinkels.html>, erişim tarihi: 25.03.2013.
- Jones T C (2004) *Corporate Social Responsibility - Bottom Line Issue or Public Relations Exercise?*, J. Hancock (ed), *Investing in Corporate Social Responsibility: A Guide to Best Practice, Business Planning and the UK's Leading Companies*, Kogan Page Ltd., GB, pp 5-13.
- Kadıbeşegil S (2006) *İtibar Yönetimi*, MediaCat Kitapları, İstanbul.
- Kağıtçıbaşı Ç (1999) *İnsan ve İnsanlar*, Evrim Yayınevi, İstanbul.
- Karabulut T ve Demir O (2006) *The Rising Trend for NGO and the Private Sector Cooperation: Corporate Social Responsibility*, <http://www.turkishweekly.net/article/160/the-rising-trend-for-ngo-and-the-private-sector-cooperation-corporate-social-responsibility.html>, erişim tarihi: 01.04.2013.
- Kendrick J (1996) *Outcomes of Service Learning in an Introductory Sociology Course*, *Michigan Journal of Community Service Learning*, 3 (1), 72-81.
- Kerins A T (2010) *Adventure in Service Learning: Developing Knowledge, Values and Responsibility*, MPG Books Group, GB.
- Kerr G, Johnston K ve Beatson A (2008) *A Framework of Corporate Social Responsibility for Advertising Accountability: The Case of Australian Government Advertising Campaign*, *Journal of Marketing Communications*, 14 (2), 155-169.
- Kesten A (2012) *Öğretmen Adaylarının ve Öğretim Elemanlarının Bakış Açısıyla Topluma Hizmet Uygulamaları Dersinin Değerlendirilmesi*, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12 (3), Yaz, 2125-2148.

- Koç Y ve Palabıyık A (2012) Üniversite Gençliğinin Toplumsal ve Siyasal Sorunlara Bakışı: Muş Alparslan Üniversitesi ve Bitlis Eren Üniversitesi Öğrencileri Örneği, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Kış, 11 (39), 322-346.
- Kolb D (1984) *Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development*, Prentice Hall, USA.
- Koontz H ve O'Donnell C (1976) *Management: A Systems and Contingency Analysis of Managerial Functions*, McGraw Hill, USA.
- L'Etang J ve Pieczka M (1999) *Critical Perspectives in Public Relations*, International, Thomson Business Press, London.
- Laing K G (2013) *Service Learning: An Auditing Project Study*, *International Education Studies*, 6 (1), 174-183.
- Leisinger K (2010) UN Global Compact, W Wisser, D Matten, M Pohl ve N Tolhurst (eds), *The A to Z of Corporate Social Responsibility*, John Wiley&Sons, UK.
- Martin G ve Hetrick S (2006) *Corporate Reputations, Branding and People Management: A Strategic Approach to HR*, Butterworth-Heinemann.
- Matten D, Crane A ve Chapple W (2003) Behind The Mask: Revealing The True Face of Corporate Citizenship, *Journal of Business Ethics*, 45 (1-2), 109-120.
- Matten D ve Moon J (2005) *Implicit and Explicit CSR: A Conceptual Framework for Understanding CSR in Europe*, Paper Presented in Research Seminar of University of London, 16 February.
- Mesutoğlu N (2009) *Üniversiteler Sosyal Sorumlu Gençler Yetiştiriyor*, http://www.isteinsan.com.tr/egitim/universiteler_sosyal_sorumlu_gencler_yetistiriyor.html, erişim tarihi: 20.01.2013.
- Moely B E, McFarland M, Miron D, Mercer S ve Ilustre V (2002) Changes in College Students' Attitudes and Intentions for Civic Involvement as a Function of Service-Learning Experiences, *Michigan Journal of Community Service Learning*, 7, 18-26.
- Mullerat R (2010) *International Corporate Social Responsibility*, Kluwer Law International, GB.
- Nejati M, Shafaei A, Salamzadeh Y ve Daraei M (2011) *Corporate Social Responsibility and Universities: A Study of Top 10 World Universities' Web Sites*, *African Journal of Business Management*, 5 (2), 440-447.
- Nielsen A E ve Thomsen C (2007), "Reporting CSR – What and How To Say It?", *Corporate Communications: An International Journal*, 12 (1), 25-40.
- Orhaner B ve Doğan F (2010) *CSR Turkey Baseline Report*, http://www.csrturkey.org/dl/CSR_baseline_Report.pdf, erişim tarihi: 29.12.2012.
- Özdemir M S ve Tokcan H (2010) *Topluma Hizmet Uygulamaları Dersinin Öğretmen Adaylarının Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi*, *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30, 41-61.
- Özgen E (2006) *Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projeleri*, Maviyağaç Yayınları, İstanbul.
- Özüpek N M (2004) *Kurum İmajında Sosyal Sorumluluk Kuramsal ve Uygulamalı Bir Çalışma*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sos. Bil. Enst., Konya.
- Phillips J M (2011) *Integrating Service Learning into the Classroom: Examining the Extent to Which Students Achieve Course Objectives and a Sense of Civic Responsibility by Engaging in Service Learning*, ProQuest LLC, Ed. D. Dissertation, Edgewood College, ABD.
- Podnar K (2008) *Communicating Corporate Social Responsibility*, *Journal of Marketing Communications*, 14 (2) 75-81.
- Rajendra B, Jose P D ve Malini M (2003) *Corporate Social Responsibility in the Information and Communication Technologies Sector: Discussion*, *IIMB Management Review*, 15 (4), 61-77.
- Rault V P (2008) *College Leadership Programs and Citizenship Development: Preparing Students to Be Agents of Social Change*, Dissertation, Doctor of Philosophy.

- Reed D (2004) Universities and the Promotion of Corporate Responsibility: Reinterpreting the Liberal Arts Tradition, *Journal of Academic Ethics*, 2, 3-41.
- Saran M, Coşkun G, İnal Zorel F ve Aksoy Z (2011) Üniversitelerde Sosyal Sorumluluk Bilincinin Geliştirilmesi: Ege Üniversitesi Topluma Hizmet Uygulamaları Dersi Üzerine Bir Araştırma, *Journal of Yasar University*, 22 (6), 3732-3747.
- Segerlund L (2010) Making Corporate Social Responsibility a Global Concern: Norm Construction in a Globalizing World, Ashgate Publishing Group, GBR.
- Simons L ve Cleary B (2006) The Influence of Service Learning on Students' Personal and Social Development, *College Teaching*, 54 (4), 307-319.
- Strauss A ve Corbin J (1990) *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques*, Sage Publications, USA.
- Streimikiene D, Simanaviciene Z ve Kovaliov R (2009) "Corporate Social Responsibility for Implementation of Sustainable Energy Development in Baltic States", *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 13 (4), 813-824.
- Sweeney L ve Coughlan J (2008) Do Different Industries Report Corporate Social Responsibility Differently? An Investigation Through the Lens of Stakeholder Theory, *Journal of Marketing Communications*, 14 (2), 113-124.
- Tench R ve Yeomans L (2009) *Exploring Public Relations*, Prentice Hall, Spain.
- Travis T G (2007) *The Essential Guide to Going Global*, John Wiley & Sons Publications.
- Tuncel G, Kop Y ve Katılmış A (2011) Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Topluma Hizmet Uygulamaları Dersine İlişkin Görüşleri, Konferansta Sunulan Bildiri, 2nd International Conference on New Trends in Education and Their Implications, Antalya.
- Uğurlu Z ve Kırıl E (2012) Öğretmen Adaylarının Topluma Hizmet Uygulamaları Dersinin İşleyiş Süreci ve Kazanımlarına İlişkin Görüşülmesi, *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (1), 59-93.
- van Marrewijk M (2003) Concepts and Definitions of CSR and Corporate Sustainability: Between Agency and Communion, *Journal of Business Ethics*, 44 (2-3), 95-105.
- Vogel D (2006) *Market for Virtue: The Potential and Limits of Corporate Social Responsibility*, Brooking Institution Press, UK.
- Watson D (2007) *Managing Civic and Community Engagement*, Open University Press, England.
- Weenen V H (2000) Towards a Vision of a Sustainable University, *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 1 (1), 20-34.
- World Business Council for Sustainable Development, 2008.
- Wulfson M (2001) The Ethics of Corporate Social Responsibility and Philanthropic Ventures, *Journal of Business Ethics*, 29, 135-145.
- Yıldırım A ve Şimşek H (1999) *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- Youniss J ve Yates M (1997) *Community Service and Social Responsibility in Youth*, The University of Chicago Press USA.